

Сергій Ухачевський

КАЗКА СТАРОГО МЕЛЬНИКА

Казка старого мельника

Біля старого млина, що вріс кількома сотнями своїх років у берег славної Горині-річки, людно, гамірно, спекотно. Бог цьогоріч дав щедрий урожай хліба. Зернинка до зернинки працьовиті селяни зібрали його, змолотили і тепер привезли до млина. Довколишні села умліли від ситості, від передчуття осіннього перепочинку, майбутніх весіль, що невдовзі почнуть грати по всій Україні...

Обабіч дороги, яка вела до млина, стояли вози, навантажені збіжжям із запряженими волами та кіньми. Коні стригли вухами, прислухаючись до навколишніх звуків, і ліниво відганяли мух, що насадали на них. Сумноокі воли меланхолійно румигали жуйку і сонно моргали, мріючи, що скоро спаде спека, хазяї їх розпряжуть і дозволять відпочити від важкого ярма... Сідало сонце, переливаючись на річкових хвильках веселими колючими відблисками. Річка манила прохолодою, у ній плескались дитлахи та граючись у свої потішні забави. Старший люд повагом сидів на возах або лежав, куняючи в тіні возів, спав під возами, димів люльками, гриз соломинки, пліткував із сусідами, грав у карти або лузав насіння. Усім не терпілось якнайшвидше змолоти борошно, щоб засвітла дістатися дому. І вони, чекали у цій довгій вервечці возів, із заздрістю подивлялися на щасливців, котрі повертали від млина із мішками, повними борошна. Радісні щасливці, присипані білим борошняним пилом, прощалися з товариством, підіймали шапки і злегка схиляли голови...

На легкій бричці над'їхав місцевий виборний пан Дуля з отцем Пилипом (в миру Коритом) із васильківського Собору Всіх Святих. Батюшка, схоже, повертався з хрестин, устиг мелькнути доброї наливки і зараз був роздобрілим, веселим, тому й почав ще здалеку

осіняти людей Хресним Знаменням. Чоловіки повставали на дорозі, зняли шапки, а жіночки і діти побігли до нього і протягнули човником долоньки, щоб отримати благословення. Бричка сповільнила хід, на лиці виборного пробігло невдоволення. Йому і так було важко сидіти у новому франтівському костюмі, що після доброго обіду тиснув, наче гамівна сорочка, і він мріяв повернутися додому, щоб стягнути його із себе, аж тут така okazія... А отець Пилип, благословив жіночок і почав кидати в долоньки дітей цукерки, що їх добряче було припасено в широких кишнях ризи. При цьому примовляв басовито на розспів:

— Благословляю, дітки, солоденьким і добреньким, щоб були ви здоровенькі-і-і-і!

— Атец Філіпій, — втратив терпець Дуля, — полноте вам! Ека ви разгулялись, батюшка! — і дав коням віжок.

Таратайка смикнулась, отець Пилип упав на сидіння, аж крекнув, а бричка рвонула дорогою так, що тільки услід закурилось.

...Річкою пропливав човник, ним правив якийсь дядько, а на кормі гордовито сидів іноземець гер Шмальц, відомий в околицях чудило. Він збирав старі черепки по людських городах, вивчав їх і робив несподівані висновки. Цими висновками він ділився з селянами, розповідаючи, що дослідив ці черепки і дізнався з них про велич великоруського народу та нікчемність козачого. За що був не раз добряче битий самими козацькими правнуками. У нього був дурнуватий вигляд, наче у Дон Кіхота — волосся сторч, мов у кульбаби, і вуса увсебіч. В руці він тримав складену нагайку, постукуючи ритмічно нею по коліні. Хлопчаки, котрі ловили сіткою рибу, помітивши його, одразу почали дражнити з берега:

— Німецький гер до нас припер! Німецький гер до нас припер! Айн-цвай-драй — утікай!

Шмальц роздратовано зірвався на ноги, від чого човен розгойдався, тож він, щоб утримати рівновагу, мусив кумедно розмахувати в повітрі руками, немов танцював танець невідомих нікому диких племен Африки.

Хлопці з берега, показуючи на Шмальца пальцями, зареготали. Люд біля возів — теж. Шмальц нарешті упіймав рівновагу, всівся у човні і сердито пригрозив хлопчикам нагайкою, але вона випала у нього з руки і булькнула у воду. Тоді він роздратовано і з розпачем заревів:

— Ферфлюхтер кіндер! Швайне сляве!^[1] Різок вам! Нагаїв!

Човен відпливав і відпливав далі за течією, Шмальц не переставав лаяти хлопців, але його голос усе віддалявся, доки геть не стих, тож хлопчаки втратили інтерес до «чудила» і продовжили риболовлю. Усім керував Андрійко. Він розставив хлопців уздовж сітки, якою оточили заплаву на річці, і почав керувати:

— Нумо, зліва заходимо, зліва, Сергію, риба туди утікає. Васильку, не пусти її! Хутко! Загортаємо! І-і-і! На берег!

Вони рвучко витягли на берег сітку — на землі затріпотіли та веселково переливались на сонці, невеликі карасики, плітки та окунці. Хлоп'ята радісно кинулись до риби і почали збирати її у дерев'яне відро. Скоро відро наповнилось рибою до верху. Андрійко глянув на вилов і заявив:

— Та годі з нас! На юшку вистачить. Ще й у людей обмінємо на картоплю та городину.

Петрик якомсь сторожко і манливо глянув у бік млина:

— Мельникові треба занести. Задобрити старого. Він у боргу не залишиться...

А біля самого млина кипіла робота. Чоловіки в білому від борошна одязі виносили з млина мішки з висівками і борошном і вантажили їх на вози. Усередині хрипіли, гарчали, скрипіли шестерні, вали та жорна — як скрегіт зубовний грішників у пеклі. Та враз усе це поволі почало затихати, жалібно скавуліти та підвивати — млин припиняв свою роботу. З нього вийшов сам Мельник. Він здоровий, мов бугай, з могутніми руками і кулаками; у нього густе кучеряве чорне волосся і пишна борода, присипані борошном, немов сивиною. Циганкуватими веселими очима він оцінив, скільки селян залишилось у черзі. Між селянами пробіг тихий насторожений гомін. Мельник, вклонився до них і голосно сказав:

— Шановні добродії, сонце сідає. Усім нам треба перепочити. І я втомився, і хлопці мої потомилися. І в млині треба прибрати, змастити коліщата. А завтра вдосвіта, Богу помолившись, продовжимо. Відпочивайте і ви, панове-добродії. Ночі ще теплі, — глянув на небо. — Дощу не буде.

Селяни невдоволено загули, але одразу почали лаштуватися до ночівлі — витягли кожухи, нехитрий харч — хліб, сало, яйця, цибуля, помідори, огірки, зелень.

Іван Забрьоха, замріяний і простакуватий дядько, на те тільки розчаровано сказав:

— Ти ба...

Його дружина Параска, жвава, владна і лиха на язик, не могла ніяк заспокоїтись і просичала собі під носа:

— А щоб на тебе гикавка напала! Оце у нас завжди так — тільки наша черга дійде, як мірошнику захотілося перепочити. Чого б не перепочити після того, як наш хліб змолотить?! — і підвищила голос: — А бодай йому руки-ноги покрутило! А щоб він світу білого ніколи не побачив! Щоб йому так добре було на тому світі, як він нам нині змолів!

— Тихо, дурна бабо! — налякався не на жарт Іван. — Хіба не знаєш, що Мельник з дідьком водиться! Як почує твої прокльони, то й тебе зі світу зживе! Будеш чортам у пеклі пекти коржі!

Й Іван уявив собі... пекло котре пашиє жаром. Параска, змордована і втомлена, у латаній-перелатаній сорочці біля печі безконечно місить тісто і пече коржі, а голодні чортенята вихоплюють їх гарячими і ковтають один за одним. Вони не можуть всидіти на місці й усіяко шкодять — бісяться, гасають по пеклу, перекидають тісто, борошно, жбурляють одне в одного яйцями. Старий пузатий чортяка задоволено регоче з цього. Параска у розпачі сідає на лаву і починає плакати та жалісливо витирає сльози фартушком...

Десь поруч заіржала коняка і вирвала Івана з полону фантазії. Він поглянув на Параску і заперечливо похитав головою, мовляв, ні, так не буде, навіть коли вона потрапить до пекла. А та не вгавала:

— ...Та щоб я кого боялась! Та я самому асесору дулі в суді сукала! Ще б я цього чорта волохатого боялась, прости мене, Господи!

І тут Іван пригадав, як це було... Того дня їх викликали до суду за несплату подушного. Не встиг Іван зайти услід за дружиною до суду, як Параска заходилася наводити там свої порядки... Миттєво вималювалась така картина: за столом під портретом государя імператора сидів асесор. Він увібгав голову в комір мундира та перелякано зиркав на Параску, яка розмахувала руками і сукала йому під носа дулі. В куток забився жандарм з рушницею, на стволі якої теліпався плетений кошик. Біля нього прикрився каламарем і гусячим пером дяк. У дяка під оком набрякав чималий синець — робота Параски.

— Оце тоді тебе пан асесор у холодну й запроторив, — нагадав Іван, — а тут... А тут далі буде... — показав пальцем на землю. — І глибше. Від чортів трьома карбованцями не відкупишся.

На що Параска взяла руки в боки та заявила:

— Та довіку такого не станеться, щоб мені, Парасці Забрьосі, та й чортам коржі пекти! — погрозила комусь кулаком у сутінки і перехрестилася. — Оце вдусилися би вони моїми коржами, нечестивці проклятущі!

Картина в уяві Івана ожила новими фарбами... Пекло, що ледь тліє. Параска погрожує старому чортові скалкою і напихає його чорними перепеченими коржами. Ледь живі чортенята, із закованими очима і висолопленими язиками, купкою складені під піччю.

Іван, погодився, кивав, мовляв, було б саме так, а інакше, бо така вона — Параска!

На порозі млина знову з'явився Мельник. Параска, побачила його, замовкла і заходилася нарізати на розстелений рушник хліб і сало.

До Забрьох підійшли хлопці з відром риби, і Андрійко запропонував:

— Пані господине, а чи не поміняєте рибку на картоплю? Карасики — один в один, як сонечка, окунці та плітки самі у рота просяться. Запекти на вогні — смакота!

Параска зацікавлено зиркнула на рибу, але...

— Ах ти, паскуднику малий! Я ж ту картопельку та своїм потом поливала, та зранку до ночі за нею доглядала, і полола, і підгортала! Та вона для мене така, як золото! А ти тієї риби натягав за хвилику, та й ще хочеш мене обдерти?! Дам тобі три картоплини за відро паршивої риби!

На що Андрійко відповів розсудливо:

— То їжте, пані, свою золоту картопельку, тільки зуби не поламайте, а я собі поласую рибкою досхочу.

І розвернувся, щоб іти геть.

— Та щоб тобі ті карасі боком повилазили! — не могла вгамуватись Параска. — Що ти хочеш за рибу?

З воза озвався Іван і сердито буркнув:

— Параско, дай дитині картоплі, дай цибулі і що там у нас ще є, та нехай іде з Богом.

Параска слухняно виконала наказ чоловіка, кинула Андрійкові у подолок сорочини кілька картоплин, загорнула городину в полотнину, передала Сергійкові, навіть посміхнулась до нього і погладила по голівці. Потім взяла з відра кілька рибин, нарвала кропиви під кущем і поклала рибу в ту кропиву, але коли хлопчаки відійшли подалі, повернулась на Івана:

— Все роздай та йди додому голяка! Та хіба ти господар, та хіба ти чоловік?! Лайдак ти, а не господар!

Її лайка загубилась у нічній імлі, що оповила стан довкола млина. Де-не-де біля возів запалали багаття. Від річки потягнуло холодом. Сплутані коні, незграбно перескакували, паслись і вишукували в полі соковиту траву. Вони стиха іржали, фиркали, перемовляючись між собою, стріпували гривами. Дим від вогнів поплив над полем, густо завис над ним, мов туман. На небі з'явився місяць, роса спала на трави і посріблила їх під місячним сяйвом. Чорну, мов сажа, небесну твердь хтось нелінивий із зовні став проколювати голками, і на небі розсипом почали вимальовуватись зірки... Тисячі колючих зірок переморгувались між собою. З річки раз по раз долинали важке плескання риби. Настала така затишна, така казкова українська ніч...

Хлопчаки з напівпорожнім відром риби та виміняною городиною прийшли до Мельника. Той саме розкурив люльку із запашними травами і мрійливо вдивлявся в ніч.

Андрійко відкашлявся і звернув на себе увагу Мельника. Той глянув на хлопців веселим поглядом і запитав:

— Що козаки, у гості до мене?

— Господарю, дозвольте вас рибкою пригостити, щойно наловили... — сказав Андрійко.

— А-а, хитруни... прийшли до старого оповідок послухати? — видно, що Мельник зрадів своїм гостям. — Тоді беріть казан та наставляйте юшку. А я вам таку оповідку заготував, що жижки будуть труситися від страху! Не боїтеся?

Хлопці з якимсь острахом дружно проковтнули грудки, котрі стали у них поперек горла, і в один голос відповіли:

— Ні, не боїмося...

— Тоді до роботи, а я вам зараз допоможу.

Поки хлоп'ята чистили рибу та городину, Мельник викотив їм казан, почепив на тринику над заготовленими дровами, нахилився над

полінцями, щось шепнув, і під казаном спалахнув сніп іскор, вогонь весело заплигав по деревині. Хлопці зі здивуванням і острахом презирнулися між собою. Мельник налив у казан води із відра. Андрій щось сказав на вухо Сергійку, той кудись побіг і скоро повернувся з гуртом дітлахів, що радісно взялися допомагати їм куховарити.

— Оце — по-братському, по-козачому, — похвалив Мельник. — А що за козак, який не уміє юшки зварити, правда ж? То ви козакуйте, а я обійду стан, гляну, чи усюди порядок, — і пірнув у п'ятьму.

Він уже обійшов увесь стан, поговорив з людьми про те, про се та підійшов до воза Забр'ох. А на возі — хропіння, що страх!

— Іване, побійся Бога, хропеш, наче той ведмідь у барлозі! — штурнув Івана в плече. — Дай людям поспати.

Та насправді Іван спав під возом, він завовтузився звідтам і відказав:

— Та то не я, то моя Параска.

Параска, почувши своє ім'я, на мить затихла, а потім забурмотала під носа:

— Щоб йому прочуханів... Та щоб тебе чорти взяли... Та я їх...

— Парасонько, голубонько, спи, моя мила, спи... — промуркотів Іван з-під воза.

Параска посміхнулася крізь сон і з не властивою їй лагідністю промуркотіла:

— Лайдака ти! Та я тобі...

— Така вона буває — любов, — вирішив про себе Мельник і повернувся до вогнища, яке колом обсіли хлопчаки.

Ті встигли зголодніти і раз у раз зазирали до казана. Юшка весело булькала, лоскотала запахом ніздрі, розпалювала апетит. Мельник підійшов до компанії, тримаючи під рукою велику круглу хлібину.

— Ну, що козаки? Вечеря готова? — запитав.

— Схоже, готова, — за всіх відповів Андрійко. — Так і проситься на зуб.

Мельник кивнув. Хлопці зняли казан і поставили на старе жорно. Розсілися довкруг. У центрі велично зайняв місце Мельник.

— Помолімося перед вечерею, — сказав і перехрестився.

За ним — хлопці, вони молитовно склали руки і під носа тихенько стали промовляти «Отче наш». Коли закінчили, Мельник лезом ножа

перехрестив хлібину і почав відрізати окраєць за крайцем та подавати дітям. У хлопців у руках з'явилися дерев'яні ложки. Старий першим скуштував юшку, а за ним дули на гаряче і присьорбували дітлахи.

— Оце б іще добрий шматок сала умлекати — і як на хрестинах у батюшки побував... — сказав задоволено Сергійко.

Компанія розсміялась. Андрійко підсунувся ближче до Мельника, що весело подивлявся на хлопців і тільки й чекав, щоб його попросили розповісти казку.

— Пане Мірошнику, а коли ви нам казку розкажете? — нарешті запитав Андрійко.

— Та година вже пізня, спати час, — відказав той, наче знехотя. — Чуєте, як Параска хропе?

Всі прислухалися. Над рікою розливалось її могутнє харчання.

— Дай їй Боже здоров'я, — вирішив Василько, — аж комарня порозліталася, не витримала.

— Навіть жаби не кумкають, а що вже про цвіркунів казати — від страху порозбігалися, — зауважив, вслухаючись у ніч, Сергійко.

Хлопці розсміялись. І тут полинула тиха мова Мельника...

— Ось так було й у ті роки, про які мало хто пам'ятає, тільки старі люди можуть щось пригадати, але й ті плутають багато чого. Давно це сталося, ще до козаччини. У Чорному Лісі завелися нечестиві песиголовці. Виття і гарчання страшне стояло в лісі й у перелісках. Ні дівчині з хати вийти по ягоди, ні доброму чоловікові в путь рушити. Люди поховалися по своїх домівках, чекали лихої години і не знали, чи прийде лицар, який визволить їх від лиха, а чи загинуть вони ні за цапову душу на своїх забутих Богом хуторах. Та один добрий парубок цього не знав. І вирушив собі в дорогу, щоб найнятися на роботу до великого і багатого пана Адама... Звали його Миколка...

Юнак у простому міщанському одязі — свитка, штани, заправлені у чоботи, через плече торба з нехитрим пожитком, крокував полем. Видно, що дорога його довга і він втомився — чоботи в пилюці, на

чолі виступив піт. Аж ось підійшов до узлісся, задоволено вдихнув свіжу прохолоду лісу і попрямував до нього перепочити. Сів під деревом, заплющив очі і прислухався до співу пташок. Ранок був ясний і свіжий. Деревна вкрилися молодим листям, а земля під деревами — пишним килимом моху. Комашня купалась у променях світла та переливалася золотом. Миколка хвильку нерухомо посидів на цьому килимку, а потім дістав з торбини сопілку і почав награвати сумну мелодію, в яку впліталися пташині переспіви. Мелодія лилась, зачаровувала, вабила.

На узліссі зайчєнята перестали гратись у свої ігри, завмерли та слухали спів сопілки. У лісі ведмедики припинили борюкатися і теж затихли, заворожені тонкою мелодією...

Він награвав на сопілці сумний наспів, аж раптом почув тупіт кінських копит і теленькання дзвоників. Миколка припинив грати, підвів очі і помітив, як по лісовій стежині верхи на білому, мов сніг конику, їхала велична пані. Вона була в мисливському вбранні із блискучого зеленого шовку та в оксамитовому зеленому плащі. Її довге золотаве волосся було заплетене у дві тугих коси, а голову прикрашав вінок з лісових квітів. Золотаві джмелики кружляли над ними. І побачив Миколка, що вершниця — красуня, якої світ не бачив. Від несподіванки він розгубився й мимоволі замилювався красою вершниці та припинив гру на сопілці.

Кінь легко ступав стежиною. Сідло на ньому було зі слонової кістки з яскраво-червоним чепраком, попругою із суканого шовку і золотими стременами. Золототкане повіддя було прикрашене срібними брязкальцями, а з кожного пасма кінської гриви звисали срібні дзвіночки. І подумав Миколка, що це сама королівна заблукала у лісах.

Вона ж під'їхала до нього так близько, що дихання коня куйовдило хлопцеві волосся... Кінь нахилив голову нижче і різко невдоволено фиркнув та видихнув юнакові в обличчя тепле повітря. Миколка отямився, зіскочив на ноги і поштиво вклонився. Вершниця зацікавлено поглянула на нього і мовила:

— Я почула твою гру на сопілці і приїхала послухати...

— Вельможна пані, я не смію тривожити ваш слух такою брутальною музикою...

Вершниця дзвінко розсміялась:

— Ти добре вихований, хлопче. Хто ти? Куди йдеш?

Миколка знову вклонився і відповів:

— Бурсак я, вельможна пані, вивчився в Острозькій академії. Іду, щоб найнятися до ясновельможного пана Адама навчати його доньку мовам іноземним та різним наукам... А ви, мабуть, заблукали, якщо самі їдете цим лісом?

— Ні, не заблукала я. Ліс — то мій дім. Я — Лісова Князівна. Об'їжджаю свої володіння. Гляджу, чи мавки справно тчуть для мене тонке полотно, чи русалки вичісують золото зі свого волосся для моїх прикрас, чи лісовики не розбишакують і збирають для мене дорогоцінне каміння.

Тієї ж миті Миколка зробився наче сам не свій. Він знав, як небезпечно простим людям зустрічатися з лісовими створіннями, але, зачарований красою вершниці, геть забув про обережність і розсудливість.

Вершниця посміхнулася і простягла Миколці руку, щоб він допоміг їй спішитися. Вона легко зіскочила з коника так, що юнакові довелось перехопити її за стан і поволі опустити на землю. Він мимоволі вдихнув запах її волосся, що пахло п'янкими ароматами літнього лісу та хмільного меду, і відчув несамовите захоплення.

Миколка прив'язав коня поводом до гілки дерева, а красуню провів попід руку і посадив під деревом, постеливши їй свою свитку.

— Пограй мені ще, Миколко, — прохала вона. — Мені до вподоби твоя музика.

Юнак взяв сопілку і заграв, влітаючи у свою мелодію переспіви пташиних пісень. Князівна, сумно похилила голову та заслухалась. Коли мелодія стихла, вона промовила:

— Я хочу тебе нагородити, Миколко, за твою гру. Можеш просити у мене чого душа бажає.

Миколка поклав сопілку у торбу і замислився. Йому не хотілося нічого, здавалося, що зараз у світі існують тільки він, цей ліс і Лісова Князівна в ньому. Він бажав їй прислуговувати, бути поруч і бажав ще чогось... Більшого. Того, що можна отримати тільки один раз у житті. І він випалив:

— Дозволь мені поцілувати тебе, прекрасна Князівно!

Вона розсміялась:

— А хіба, Миколко, ти не знаєш, що буде, коли ти поцілуєш мене? Хіба вас цьому в академії не навчали?! — голос її з кожним словом

робився все гучнішим, владнішим і навіть злим: — Тієї ж миті ти опинишся у моїй владі! — заволала вона. — І тоді тобі доведеться прослужити мені цілих сім довгих років!!! Ти готова піти на це, людино?! Сім! Довгих! Років!!!

— Що таке сім років?! Якщо вони — розплата за мій перший цілунок, то нехай! Я охоче розплачуся!

І він припав до вуст Князівни.

Та як тільки людина торкнулася цілунком уст лісового створіння, все навколо почало змінюватись. Романтичне зеленаве узлісся із м'яким килимом моху посохло і зчорніло, дерево, під яким він щойно сидів, розсохлось і розтріскалося, змовкли птахи, зробилося геть похмуро. Із жахом Миколка відсахнувся від Лісової Князівни і побачив, що й вона змінилась. Її одяг вилиняв, посірів, наче попіл. Золотаве волосся потьмяніло, посивіло. Прекрасне юне обличчя зів'яло, вкрилося зморшками і зробилося старечим. Вінок на голові зів'яв і осипався. Миколка із жахом дивився на неї. Йому хотілося бігти геть, але тіло заціпеніло від страху і не слухалося. А Лісова Князівна тільки розреготалась і сказала глузливо старечим грубим голосом:

— Тепер мною не замилуєшся, авжеж, Миколко? Та що вдієш! Ти дав слово. Ти обіцяв служити мені сім довгих років. Той, хто цілує Лісову Князівну, мусить іти за нею в її країну і служити там, поки не скінчиться термін.

Наляканий Миколка впав перед нею на коліна і заходився благати помилувати його, молодого і нерозумного. Проте князівна залишалася невблаганною. Вона сміялася до нього своїм беззубим старечим ротом. «Ні, ні — тільки й відповідала вона на всі моління Миколки, — ти просив у мене поцілунок — ти його отримав. Тепер плати. І не барися! Сідай на коня до мене за спину. Нам час у дорогу!» Він озирнувся на коня, та перед ним вже стояв не білий коник зі срібними дзвіночками у гриві... А стара сухоребра шкапа із сумним поглядом. Конячина тяжко зітхнула, поглянула на юнака і винувато відвернулась.

Миколка мусив скоритися долі, сісти на шкапу до Князівни за спину й їхати у невідомість...

* * *

Хлопці із розкритими ротами слухали старого, та Сергійко не втримався:

— Дурний той Миколка! Коли з таким поріддям зустрічаєшся, треба дивитися на них примруженими очима, ось так, — показав, як потрібно примружуватися. — І тобі буде видно, старе воно чи молоде, з рогами чи без.

— Як тут примружитися, коли з переляку очі, мов колеса від воза, — зізнався Андрійко. — Я сам би так вибалушився, що очі на лоба полізли б!

Петрик, зіщулившись чи то від страху, чи то від нічної прохолоди та запитав у Мельника:

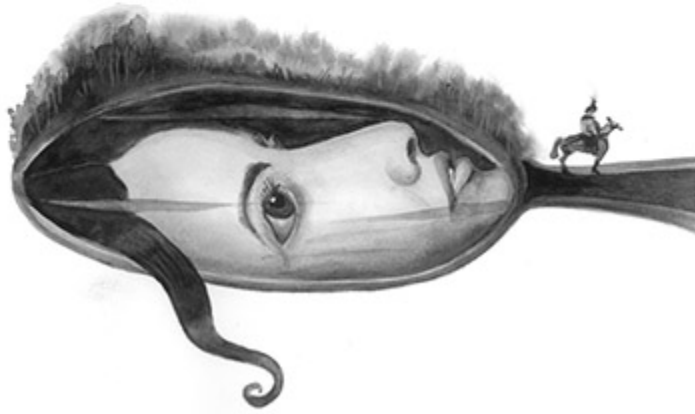
— А що було далі? Куди вона його завела?

Мельник розгріб дрючком жар у кострищі та відповів:

— Не все одразу, хлоп'ята... Лісова Князівна полонила Миколку та повезла його далеко-далеко, у свою країну. А тим часом у Чорному Лісі та навкруги нього чинилися дивні діла... Із нього на села почали наїжджати песиголовці.

— А хто вони такі, ті песиголовці? — запитав Василько, ледь стримуючи дрижаки.

— Кажуть, що колись, давно-предавно, песиголовці були славними юнаками-воїнами. Та за їхнє златолюбство древній волхв наклав на них прокляття та перетворив юнаків на песиголовців, що живляться сирою плоттю — людською та тваринною, і вигнав їх геть із рідних земель. Так і тиняються песиголовці світом, не знаходять собі місця і мстяться люду праведному за свої кривди. А ще у них багато золота, котре вони збирали сотні років, грабуючи міста і села. Щоб прохарчуватися, вони хапають людей, садовлять їх у клітки та відгодовують, щоб потім з'їсти. Поживи для них не шкодують, годують їх пряниками, горіхами, цукерками. А щоб рід песиголовців не переводився, викрадають дівчат. І як народиться у них хлопець — то або вовкулака, або песиголовець, а як дівчина — то повітруля. А ті повітрулі, — проклятущі bestії — ні страху, ні совісті у них! Гублять люд православний у лісах, горах — де тільки підстерезуть!

— А зараз ще десь водяться песиголовці? — стривожено поцікавився Петрик.

Мельник, хитро всміхнувся і загадково відказав:

— Хто зна, хто зна... Може, ще досі блукає якась потвора в наших краях...

Хлопчаки біля вогнища щільніше притулилися один до одного.

А Мельник продовжив:

— Так ось... Часи тоді були непевні. Але що бідному чоловікові — страх, то панові розвага. Саме приїхав у ті краї великий пан Адам зі своєю сім'єю — оглянути власні володіння. Коли почув він про тих песиголовців, то тільки розсміявся. І сказав до своїх вояків...

У мисливській залі палацу було холодно і незатишно. Сірі кам'яні стіни не встигли прогрітися від щойно розпалених камінів. Смолоскипи погано освітлювали залу та кидали миготливе світло на стелю, важкі гобелени на стінах, старовинну зброю, розвішану на них, і на давні лицарські обладунки, розставлені попід стінами зали. Тут вже зібрались вірні товариші пана Адама, котрі чекали господаря, — десяток давніх соратників, з якими він відбув багато славних битв, хвацькі шляхтичі у дорогих шатах із шаблюками на поясах, у шапках, обрамлених соболиним хутром. Слуги метушливо накривали на стіл — глеки з іспанськими та критськими винами, печені поросята під гострими соусами, смажені ковбаси зі струганим хроном, в'ялену оленину, кабанячу печінку з трюфелями, глечики з маслом, хліби, зелень, тарілки з часником та цибулею, каші, киселі, меди...

Аж увійшов до зали сам пан Адам зі своєю дружиною Софією та донькою Христиною. На ньому — гаптований золотом зелений жупан, під ним — вишивана шовкова сорочка, плісові шаровари яскраво-червоного кольору, сап'янові коричневі чоботи. У нього могутні плечі і огрядне черевце, підперезане золототканим перським поясом, а на голові — плісова шапка, облямована дорогим хутром і прикрашена коштовним камінням та пір'ям. Пані Софія і Христина одягнені подомашньому — в оксамитові сукні зі срібним гаптуванням і горностаєві накидки. У волосся вплетені нитки перлин, а чоло вінчають золоті діадеми у вигляді лаврового вінка.

— А що, панове, — бадьоро повів пан Адам, окинувши поглядом товариство, — хлопці кажуть, завелися тут у них якісь песиголовці.

Шляхта не втрималась, зареготала та один поперед одного почала вигукувати:

— То п'яні москалі заблукали і люд православний лякають! Та ні, браття, то його світлість пан Геркулес Радзівіл собі загуляв, дай йому Боже здоров'ячка! Та й розважається, гуляка старий! Або Мехмет-Гірей заблукав зі своїми бусурманами у лісах наших, та й не знає, як вийти! Щоб вони там і повиздыхали, собаки!

Пан Адам на те відказав:

— А чи не влаштувати нам на них полювання? Бо геть страху нагнали на хлопів ті лісовики. Ким би вони не були... То що, влаштуємо собі розвагу, поважне панство?

Шляхтичі, спершу схвально загули, а потім вихопили шаблі із піхов, потрясли ними в повітрі та гаркнули, немов їх тут зібралось не десяток, а всі сто:

— Віват пану Адаму! Смерть паскудам лісовим!

...Варто сказати, що пан був людиною доброю. Народ його любив. А особливо шанував пані Софію та панянку Христину — то вже були душі сердечні, що за них молилися, наче за рідних. Кожна бідного обігріє, вдовицю прихистить, нужденного пожаліє. І після цього шляхтянського галасу Христинка не втрималася і попросила батька:

— Таточку, любий, навіщо тобі ті песиголовці? Попроси, пана гетьмана Костянтина, аби військо надіслав.

На що пан Адам розсміявся, а за ним — і шляхтичі:

— Доню! Та гетьман із мене глузуватиме, якщо я попрошу у нього військо заради якихось лісових обірванців! Тим паче гетьман збирається походом на москалів, що нічим не ліпші од песиголовців. А ми швиденько закінчимо з ними і приєднаємося до його милості гетьмана. — І до побратимів звернувся: — Узавтра зраночку, панове, прошу на полювання!

Шляхтичі знову задоволено загули. А Христина повернулась до матері:

— Чує, мамо, моє серце біду. Учитель мій запропав. Може і його песиголовці викрали...

— Не вір, доню, байкам про песиголовців, — заспокоювала її матінка. — То звичайні лісові розбійники бешкетують. Та батько наш з ними швидко покінчить. Його лицарі нічого і нікого не бояться, в усіх битвах з ним побували.

— Не про мене все це, мамо. Тривожно щось...

А пан Адам не вгавав, звертаючись до побратимів:

— А щоб полювання було вдалим, прошу, шановне панство, до столу. Підіймемо чаші з медом на погибель нашим ворогам-песиголовцям! А також москалям і різним бусурманам! Побенкетуємо славно, сили наберемось! Та й потішимо один одного добрими історіями та оповідками!

Шляхтичі всідатися за стіл, а батько підійшов до доньки, поцілував її в чоло, і жартома сказав:

— Моя люба донечко, узавтра на тобі велика відповідальність — бути опорою матері. Чи ж я не вчив тебе їздити верхи, чи ж не вчив стріляти з лука та гармат? Добрий був би з тебе хлопець... та дівчина — ще краща! — І до дружини мовив: — Пані Софіє, низько вклоняюсь вам, моя королівно. Дякую, що приготували для моїх побратимів славну учту, — поцілував, уклонившись, руку дружині та товаришів запросив: — Розпочинаймо, панове!

Коли сів до столу, здійнялись чаші догори... І почався бенкет.

У пана Адама вояки були славні, загартовані у боях і не останні за столом. Охрім Довбня одним ударом чотирьох міг покласти, а коли до діла на бенкеті доходило, то порося міг змегелити мельком. Данило Перець шаблюкою вершника з конем розрубав, а що вже до наїдків був ласий, то ще такого пошукати! І такі — усі десятеро. Хіба їх могли злякати якісь там песиголовці? Їм за вечерею вола з'їсти, як нам соломинку перекусити. Тому стіл угинався від наїдків і напоїв. Слуги тільки встигали виставляти переміну страв. Лилося пиво-мед рікою, лунали бойові пісні та похвальби шляхтичів: як вони будуть рубати голови песиголовцям.

...А на ранок озброєні шляхтичі зібрали прислугу та всілись на коней. Слуги підвели гончаків, котрі так рвались у погоню за здобиччю, що втримати їх на повіді було й годі. Самі слуги озброїлись короткими мисливськими піками, через плечі у них — перекинуті луки з сагайдаками. Шляхетні мисливці поважно опирались на списи, вставлені у стремена. На порозі, закутані у теплі хустки, шулились на ранкову прохолоду Христина та пані Софія. Пан Адам підійшов до них і розцілував на прощання.

— Доню, а що тобі привезти з полювання? — пожартував. — Песиголовця для розваг? Буде тобі підносити палицю, яку ти кидатимеш, — розсміявся, а за ним — шляхтичі. — Чи, може, золота, яке вони зберігають у своїх скринях? Чи чар-зілля якогось чаклунського, щоб тобі усякого шляхтича можна було приворожити?!

— Нічого, таточку, мені не треба, повертайся швидше сам і зі своїм товариством. А ми з матусею простежимо, щоб вам добру вечерю приготували, запросимо музик. І ви з усім шляхетним товариством зможете після полювання гарно розважитись.

— Віват панночці Христині і пані Софії! — крикнув Довбня.

— Віват! — підхопили всі.

Пан Адам ще раз розцілував своїх жінок, заскочив на коня, і вся компанія рвонула чвалом на полювання. Матір з донькою перехрестили їх услід.

Панське полювання — не просто полювання. Це дійство, в якому кожному відведена своя роля, і кожен цю ролю прагне зіграти якнайліпше. По-перше, потрібно мати відповідний вигляд. Тому шляхтичі одягнули на себе найдорожчі шати, слуги запрягли коней у розкішну зброю. Самі одягнулися, наче на гостини до самого гетьмана; вичесали собак, що їхнє хутро аж переливалось у ранкових променях сонця. Уся ця кавалькада вигравала золотом і сріблом, переливалась шовком і оксамитом... А по-друге... А по-друге, на самому полюванні — як пощастить. Можна і доброго оленя вполювати, такого, що про нього потім внукам розповісти не соромно, а можна на такенного вепра натрапити, що і коня позбудешся, і голову загубиш.

Уся ця вишукана кавалькада наближалась до Чорного Лісу.

Ліс перед ними — мов живий, насторожений. Похмурий, мовчазний. Ні пташка не заспіває, ні зашелестить листя, хіба десь загукає сич, закаркає ворона чи трісне гілка, і звук гулкою луною розлетиться лісом...

Мисливці, котрі щойно поспішали, щоб розпочати полювання, враз стишили хід, коні мимоволі сповільнили крок, собаки заходилися сторожко нюхати повітря. Уся валка зробилася настороженою, зосередженою. Так обачно і в'їхали у ліс.

Враз усіх охопив моторошний жах...

Навіть сам Довбня відчув, що тут щось не так. І сказав панові Адаму:

— Ваша милосте, лячно чомусь мені. Ви ж мене знаєте, я ніколи нічого не боявся, а зараз душа в п'яти йде. Сама по собі. Дико тут якось, не звично, дух чужий...

Пан Перець, що бадьорився і вдавав, ніби йому до всього байдуже, весело гукнув до слуг:

— То дайте Довбні меду, либонь, цієї ночі наш славний шляхтич в хлопській хаті ночував, ось хлопські діти йому і розповіли страшних байок про лісову погань! Набрився страху наш відважний побратим!

Усі розсміялись. Слуга підніс Довбні кухоль меду. Той одним духом перехилив його, втер вуса рукавом. Та тут щось, немов поштовх потужного смерчу, скинуло Довбню з коня і гепнуло ним об землю. Перелякано підібгали хвости та заскавуліли собаки, сполохано заіржали коні, мисливці спантеличено почали оглядатись довкола.

Молодий слуга з вибалушеними очима вказував пальцем на місце, звідки вони щойно в'їхали до лісу, і перелякано залементував:

— Дорога! Де дорога?! Її немає!

Мисливці з подивом роззирнулись і побачили, що вони опинились на невеличкій потворній галявині посеред повалених дерев і корчів, вкритих зеленим слизом. Поміж ними білють обгризені кістяки великих тварин та людей, на гілки дерев настромлені їхні черепи. А вони щойно заїхали до лісу! Німа пауза тривала не довго. Враз коні вибалушили очі та заходилися рвати повіддя і ставати дибки; собаки панічно заскавували, позадкували та почали шукати захисту одне в одного і в погоничів. Вершники намагалися втримати коней, які, нажахані, тупотіли копитами на одному місці та не розуміли, куди бігти. Слуги перелякано поводили головами, не знали, що діяти, куди тікати від страху, що на них напосів, а якщо й тікати, то від кого? Похитнувся, струсив головою і звівся Довбня.

Пан Адам, сердито оглянув поле ймовірної битви, опанував себе і взявся керувати невеликим військом. Він вихопив шаблюку і загорлав рішуче:

— Шляхто! До бою! А де ж ті клятї бусурмани, яким ми голови зараз постинаємо?! Де ви, наволоч лісова?! Чи ви гірші од москальської підлоти?! Виходьте битися, пізнайте силу воїнства православного! — і до своїх людей: — З нами, Бог, панове! Нумо, готуйсь!

Стримуючи коней, що продовжували перелякано гарцювати, шляхтичі наготували списи. І налаштувалися прийняти смертельний бій. Так і завмерли в очікуванні нападу. Минала хвилина за хвилиною,

та ніхто до них на бій не вийшов. Заворожений Чорний Ліс залишався мовчазним і настороженим.

Пан Адам перевів погляд на Довбню, котрий ніяк не міг прийти до тями:

— Яка мара тебе з коняки скинула? Один лиш кухоль меду — і ти усіх нас так сполошив? Га? Сідай вже на коня!

Довбня струсну головою:

— То, милостивий пане, не мед. Треба забиратися звідсіля. Бо погинемо тут усі.

Перець не припиняв бадьоритись і підбадьорювати інших:

— Ніколи такого ще не було, щоб ми з паном Адамом давали драпака. Порубаємо клятих песиголовців на локшину!

Та враз ліс сповнився тихими жаскими звуками — здалеку долинав посвист холодного вітру. Він наростав, наближався, в ньому прокрадався тупіт некованих коней — глухий, зловісний. Чувся важкий подих. Він перемішувався з фирканням і ця мішанина звуків наближалась, примушувала насторожувати слух і схвильовано битись серця. Ворог вже десь поруч, але нікого й нічого не видно!

Пан Адам виструнчився у сідлі і скомандував до слуг:

— Займайте кругову оборону! Готуйте луки до стрільби! — і до шляхтичів: — Списи до бою! А потім візьмемо їх на шаблі!

Слуги взяли луки, заклали стріли, зготувалися стріляти. Шляхтичі на конях приготували списи, стали колом і прикрили слуг.

І враз у неприродно сповільненому русі, важко розсікаючи повітря, немов із нізвідки, з'явилися зловісні вершники на конях, водночас з усіх сторін, намагаючись взяти в оточення мисливців. Їх понад два десятки. Під ними вороні коні, затягнуті у грубі неохайні шкіри замість попон. Самі вершники у чорному дранті, що зловісно розвівається на вітрі. У них на головах великі каптури, з-під яких виглядають вишкірені собачі морди. Вони розмахують в повітрі важкими кам'яними молотами. Поміж ними сновигають темні розмиті тіні, що мчать, мов пекельні вихори. Це — повітрулі.

Пан Адам нарешті побачивши ворога і дав команду:

— Стріляй! — і до вояків: — Списи кидай!

Стріли та списи злетіли в повітря, влучили у песиголовців і глибоко вп'ялися у їхні тіла. Та реакція цих істот була несподіваною — вони беззвучно сіпались тілами, їхні перекошені собачі морди стиха

гарчали у відповідь на ці удари, мов на надокучливих мух. Песиголовці на ходу витягали з власної плоті списи, відкидали їх і продовжували дику атаку.

Пан Адам здійняв шаблю і гукнув заклично:

— Вперед, панове, провчимо, клятих нелюдів!

Шляхтичі завзято кинулись на зустріч супостатам. Але їх одного за одним почали скидати із сідел прудкі повітрулі, засліплювати і прибивати до землі. Песиголовці кидались на вояків з важкими молотами, збивали їх і тяжко ранили. Шляхтичі проти них — мов діти.

На галявині слуги виставили короткі піки, за ними заховались перелякані собаки. Погоничі — в паніці, але подітись їм нікуди. Частина песиголовців крізь розбитий стрій шляхтичів прорвалася до них. Собаки розлітались на всі боки від ударів кам'яних обухів. Їх закручували у смерчі лихі повітрулі. Від ударів та вітряних вихорів, безвільно падали на землю спантеличені, оглушені люди. Хтось спробував кинутися навтьоки, але ліс не пускав крізь себе нікого. Зачаровані гілки дерев проштрикували їхній одяг, чіплялися і не давали їм утекти. Песиголовці вже відчували себе переможцями, почали спішуватись, тягнути за ноги переляканих утікачів назад на галявину.

Дехто зі шляхтичів ще оборонявся. Та один за одним вони злітали з коней, збиті повітрулями. У пориві бою Перцеві вдалося ухилитись від чорної тіні, що пролетіла над ним, він ударив шаблею одного з песиголовців, та шабля з глухим подзвоном розламалась навпіл до сталевого наплічника. Перець уламком леза штрикнув песиголовця у груди, але той кинувся на нього і повалив на землю. З лютим гарчанням песиголовець зіскочив з коня і став над шляхтичем. Хижо вишкірившись, він витягнув у себе з грудей уламок шаблі й замахнувся ним, щоб убити Перця. Проте поруч опинився Чорний Ватажок песиголовців на ім'я Ан'їур. Він перехопив руку песиголовця з уламком шаблі і прогарчав:

— *Дікону келе кінваніну янкул! Є кісадіну казум!*

— *Даста хеттанану Ан'їур бакітан!* — песиголовець відсахнувся, покірно схилив голову перед ватажком і відкинув непотрібний уламок шаблі.

Перець не зводив з обох переляканого погляду, задкував і спробував відповзти. Краєм ока намагався дивитись на песиголовців і озирався на товаришів: що з ними?! Та тільки й побачив, що його друзі

разом із паном Адамом, вже пов'язані та лежать під деревом. Лиш Довбня намагається боронитись, але його вдаряє у груди повітруля, він падає з ніг, песиголовці і його в'яжуть. Песиголовець, якого він щойно поранив, наздогнав Перця, важким молотом притис йому груди. У псюки з рани на грудях просто на одяг Перцеві сочиться густа коричнева кров. Краплі цієї крові пропалюють одяг і починають випалювати шкіру. Шляхтич терпить і не виказує, що йому боляче.

— *Рабі лас рабі алл бок!* — нахилившись до нього, прогарчав нечестивець в лице.

— Що ти мелеш, потворо! Ніколи не буде так, щоб шляхтич став рабом песиголовця! — сердито відказав Перець.

— *Рабі... Ням-ням!* — задоволено прогарчав у відповідь песиголовець і зареготав хрипучим гавкотом.

Перець перелякано здригнувся на цей пекельний регіт...

Бранці лежали на землі, пов'язані, мов барани. У них за спинами розпочався кривавий бенкет. Песиголовці пожирали сире м'ясо коней. Руки у них були по лікті у крові і пили вони із золотих чаш, прикрашених коштовним камінням, своє огидне пійло. Воно лилось по їхніх одягах. Між ними стрімкими розмитими тінями сновигали люті повітрулі, та враз усі разом зупинились і сплигнули на землю у вигляді потворних відьом. Песиголовці, котрі побачили це перевтілення, заревіли радісно і зірвалися на ноги. З ревищем і виттям, вони, наче ошалілі від свого пійла, почали витанцьовувати дикий бойовий танок та завели бойову пісню:

— *Я золе настела нанталу у банту, бантона наусо на нанту...*

А їм відповідали писклявими відьмацькими голосами повітрулі:

— *Я смівал сміте ін івсе ік сурим. Я смі вад опенів огарв х'їосв мід єсим!*

Поруч з песиголовцями витанцьовували повітрулі. Бранці ошелешено дивилися на це скажене дійство і чекали своєї долі.

* * *

Діти сполохано притулилися один до одного. Так страшно, що боязно й зайвий раз поворушитися.

— Пане Мельнику, — стривоженим голосом поцікавився Петрик, — а що ото вони співали таке страшне?

— Та хіба я ту псячу мову знаю? — знизав плечима старий. — Мабуть, раділи через свою перемогу, проклятуші.

— І тоді що — ніхто не порятувався?! Ніхто-ніхто? — поцікавився Василько.

— Таки ніхто, — зітхнув Мельник. — Марно пані Софія з Христиною чекали з трофеями мисливськими чоловіків. Вже й ніч настала... В порожній залі за великим столом аніхто не бенкетував... Їм було холодно і лячно.

Жінки сиділи за столом у тривожному очікуванні. Прислуга розпалювала вогонь у каміні, але дрова ніяк не розгорялися, і по залу плив їдучий дим від вологих поліняк. Та враз у розчинені двері зайшов, тягнучи лапку, мисливський собака. Він був поранений, наляканий і шукав поглядом підтримки у людей. Христинка кинулась до нього і турботливо почала гладити, оглядати рани. Пес тремтів усім тілом і стиха скавулів.

— Що сталося, маленький, хто тебе так побив? Боже, щоб ти тільки умів говорити і розповісти, куди поділись наші лицарі і батечко! — заголосила дівчина.

І враз пес перестав тремтіти, підняв голову до хазяйки, на собачій морді з'явився лютий вишкір. Пес прогарчав:

— *На бакандіда є рабі на маронама я тсуадісі тсі!* — гавкотливо зареготав. — *Рабі! Ням-ням!* — і заходився ритмічно розгойдуватись, наспівуючи: — *Я золе настела нанталу у банту, бантона наусо на нанту...*

Христина перелякано відсахнулася. Слуга замахнувся на собаку кочергою, але той розвернувся і люто загарчав. Слуга так і заляк на місці. А пес знову повернувся до Христини і прохрипів гавкотючим голосом:

— Дві діжки золота — і ми нікого не з'їмо. Ням-ням. За тиждень чекаємо викуп. Під самим Чорним Лісом. *Ме кухуна мінсаку ян сімна!* Як ні, то ми все тут спалимо дотла і всіх візьмемо у полон, щоб зжертти! *Рабі ням-ням!*

Враз різко крутнувся і вибіг із зали.

Пані Софія, спохопившись, кинула до слуг:

— Ловіть його! Ловіть!

Проте ті зі страху застигли на місці. Мати кинулася до Христини. Дівчина тремтіла від переляку і тільки й запитала:

— Мамо, що нам робити?

Пані Софія зібралась духом, щоб не пустити прикрої сльози при доньці, і вирішила:

— Треба їхати до гетьмана, просити допомогу. Як не грішми для викупу, то військом. Тільки хто поїде в Острог?

Слуги оговтались від побаченого і потихеньку позадкували із зали. Нікому не хотілось полишати міцних стін замку. Софія глянула на них і запитала:

— Хто візьметься за цю нележку справу? Хто поїде в Острог?

Служниця Марія продовжувала тремтіти всім тілом і нерішуче промовила:

— Пані, чула я таку притчу, начебто жоден песиголовець, жоден нечестивець не посміє наблизитися до дівчини з чистим серцем і душею, яку ще не цілував чоловік. Тільки така дівчина може пройти через їхню зграю і ніхто не наважиться її й пальцем торкнутися. Серед нас таких немає, пані. А песиголовці по всіх дорогах розбрелися, що ні пройти, ні проїхати...

— Я піду до гетьмана, — рішуче сказала Христина і навіть притупнула ногою. — Ми повинні врятувати батька та його вояків!

— Ні, ти не підеш! — заперечила мати. — Знайдемо в селі дівчину, заплатимо їй, та нехай вона іде!

— Мамо, — пригорнулася до неньки донька, — я ж батьком навчена нічого і нікого не боятися. Я вмю стріляти з лука та гармати! Я тут усі стежки й доріжки з дитинства знаю! Невже я не пройду?

— Село спорожніло, пані, — сумно сказала Марія, захлипала і витерла сльози. — Собаки й ті порвали прив'язі і кудись повтікали. Хіба можна знайти якого немічного діда чи бабу на печі.

— Я піду, мамо, — твердо повторила Христина. — Виходу немає. Пройду, дістанусь до гетьмана!

Мати зітхнула і з розпачем поглянула на доньку. А служниця сказала втаємниченим голосом:

— Тільки ви, панночко, запам'ятайте, так кажуть старі люди: в дорозі, поки не минете Чорний Ліс, ні з ким не можна заводити розмову. Песиголовці усюди мають своїх слуг, які уміють перекидатися людьми. Якщо у вас хтось щось попросить, нічого не давайте, навіть шматка хліба вбогому. Тим паче, якщо хтось вам щось даватиме — не беріть. Лихий час, панночко Христиночко, лихий час. Не можна вірити навіть тому, що бачиш на власні очі...

І уже вранці, Богу помолившись, пішла Христина в далеку путь. Мати переодягнула її у сільського хлопчину, дала у вузлику хлібину й молока, поклала небагато мідяків. У шапку зашила кілька золотих монет та листа до гетьмана. І дала на прощання образок Матері Божої Милостивої, що охороняє від усякої нечисті. І рушила в дорогу її шляхетна донька, через землі, на яких лютували песиголовці.

Так і крокувала собі Христина — з виду хлопчак-хлопчаком, убрана в домоткану сорочку, лляні короткі штанята, підперезані шнурком, на ніжках — постолі, на голові — велика смушева шапка.

* * *

Враз Мельник замовк, оповідка його перервалася. Хлопці, роззявивши роти, зацікавлено дивились на старого. А він задумався, немов щось пригадав і підкинув у кострище хмизу. Язики вогню спочатку несміливо, а потім різко накинулися на свою поживу, обличчя дітей ожили від переливів світла. Хлопці зачаровано мовчали, очікували продовження історії і не сміли переривати роздуми Старого Мельника. Мельник замріяно дивився на вогонь. І враз продовжив:

— І пропала б ні за цапову душу наша Христя, коли б ця історія була тільки про неї і про песиголовців. Одначе наша історія про інше... Та не поспішаймо — казка не любить поспіху. Це не юшка, яку ви аж мелькнули... Так ось, діточки мої... Тим часом Лісова Князівна везла свого бранця Миколку кудись у невідомість...

Старезна князівна, з опущеними від втоми літ плечима, в облізлому сірому вбранні і сумний пресумний Миколка їхали кудись на конику, що сам знав дорогу. Миколка шкодував, що на багато років покидає рідкий край, близьких, знайомих. Шкодував, що потрапив у пастку Князівни. Та хіба він уявляв у своєму юнацькому запалі, що йому доведеться стати слугою перестарілій німечній жінці...

Та ось під'їхали вони до узлісся. Поруч протікав струмок, що вабив свіжою водою і кликав відпочити з дороги. Кінь зупинився. Князівна закректала і промовила до Миколки:

— Втомилась я... Спекотний день сьогодні. Злізай з коня і допоможи мені зійти, треба перепочити. Дорога попереду у нас далека...

Миколка слухняно зіскочив на землю. Подав своїй хазяйці руку. Вона зійшла з коня, сіла під деревом і наказала:

— Гаряче мені... Принеси зі струмка холодної води. Пити хочеться, страх як.

— Так, пані, зараз принесу. Тільки чи будете ви пити з моєї чаші хлопської, дерев'яної? — він дістав з торби свою чашу і показав Князівні.

— Цінність чистої води не у чаші. Я не можу гидувати тим, що дає матінка природа, — відповіла Князівна.

Миколка вклонився і пішов до потічка.

Тут, біля лісового струмка, що весело дзюркотів і звивався між верболозами, було прохолодно та затишно. Миколка пройшов вздовж потічка, щоб знайти невисокий бережок. Знайшов таке місце,

нахилився до води, зачерпнув у чашу та враз почув чийсь тихий тоненький голосок:

— Хлопче, допоможи мені...

Від несподіванки він озирнувся, щоб зрозуміти, хто просить у нього допомоги, та нікого не побачив. І тільки пробурмотів собі під носа:

— Дива нині зі мною кояться. Не здивуюсь, коли застану тут якогось лісовика або мавку... Та цілуватися я вже не буду ні з ким — навчений.

Він нікого не побачив і вже зібрався повертатися до Князівни, аж знову почув голос:

— Миколко, допоможи...

Миколка здивовано зупинився, знову озирнувся і запитав:

— Ти хто такий, звідкіля знаєш, як мене звати? Та й коли хочеш, щоб я тобі допоміг, покажись.

Кволий тихий голос почувся з високої трави:

— Я — лісовик Буркотун. Перетворила мене зла повітруля на черепашку. А потім перекинула на спину і поклала у траву. А я не можу стати на ноги, аби знову обернутися лісовиком... Допоможи — я тобі у пригоді стану...

Миколка пішов на голос, шукаючи у траві черепашку, і відказав:

— Не треба мені від тебе нічого.

І враз побачив під ногами перевернуту тваринку, яка лежала на спині і безсило перебирала у повітрі ніжками. Він нахилився, перекинув її, підніс до води, дав попити, дав хлібця з торбинки. І тут сталося диво! Черепашка обернулася на кирпатого рудого чоловічка, маленького і кумедного, що зростом не дотягував Миколці й до грудей. Одягнений у лахміття, на голові — зелений потертий капелюх з пом'ятими крисами. Чоловічок мав замурзане обличчя, неохайні, забруднені болотом черевики та вичовгані на колінах штани. Він став перед Миколкою, вклонився і сказав:

— Дякую тобі, Миколко, що виручив мене. А то я тут би і загинув.

— А за що ж тебе так повітруля покарала, чим ти перед нею завинив?

Лісовик відмахнувся:

— Пішов поголос, начебто ми, лісовики, уміємо шукати скарби. То й вона хотіла, щоб я привів її до скарбу із золотом.

— А що, — може, справді умієте?

— Та де там! — очі у Буркотуна по-зрадницьки забігали. — Брежуть люди. Якби я умів шукати золото, чи ходив би ось таким обірванцем? — провів рукою, показуючи, який у нього злиденний одяг. — Одначе за твою доброту я мушу тобі віддячити. Такий у нас, чарівних створінь, закон. Тож візьми од мене на пам'ять оцього пищика. Це пищик не простий... — подав свистульку. — Як біда раптом прийде, свисни у нього, а я не забарюся прийти на допомогу.

Миколка знизав плечима:

— Дякую, добрий чоловіче. Та чим ти мені допоможеш у моїй біді? Пішов я у служіння до Лісової Княгині на сім літ за поцілунок...

— То не біда, Миколко, то щастя їй служити! — запевнив лісовик. — А сім літ минуть, як один день, і не помітиш!

— Для вас — так, ви, лісові створіння, сотні літ живете... — зітхнув Миколка.

— Не думай про свою біду, і буде в тебе все гаразд. Повертайся до Князівни, напої її водицею... Тільки про мене поки нікому нічого не кажи.

Не встиг Миколка й оком змигнути, як лісовик Буркотун зник. Парубок тільки знизав плечима, подивився під ноги, чи не перетворився, бува, той знову на черепашку, поклав пищик до своєї торби, поніс чашу з водою Князівні та пробурмотів собі під носа:

— Жив собі спокійно, аж тут на мене звалилася казка... І почалось...

Він приніс Князівні воду, подав і став перед нею, чекаючи наступних вказівок. Вона взяла чашу і здивовано на неї поглянула. А Миколка й не помітив, як його проста дерев'яна кружка перетворилася на величну порцелянову чашу зі срібним ободом, а в ній заграв багряними барвами червоний напій. Він розливався пахощами квітів, меду, пряних трав, сонця...

Князівна надпила з чаші й відказала:

— З таких кубків достойні пити шляхетні особи. Ти мене дивуєш, Миколко... А цей напій — найкраще, що я будь-коли пила, — і передала йому чашу. — Допий.

Миколка здивовано оглянув кубок, надпив диво-напою і відчув, що у нього вливаються сили, звеличується дух, зникає страх перед майбутнім.

— Миколко, — промовила Князівна, подивившись на хлопця, — ти випив з чаші добра. Тепер ти будеш творити тільки добро. Проте нам не варто баритись. Час рушати в путь... Допоможи мені сісти на коня.

І тут Миколка помітив, що у Князівни зникли глибокі зморшки. Вона помолодшала. Її вицвілий плащ знову набрав кольорів. Він підсадив Князівну на коня, сам сів позаду. І вони рушили в далеку дорогу, полями, лугами, лісами...

Чи довго, чи не довго їхали дорогами незвіданими, де немає люду християнського, тільки звірі лісові, що раз у раз виходили зі своїх схованок і вклонялися мандрівній Князівні та її слугі. Вона велично махала рукою їм у відповідь. З'являлися дорогою і лісовики-буркотуни, що назбирали для Князівни коштовностей. Вони розкривали перед нею мішки, а в них виблискувало різнокольорове дорогоцінне каміння, таке, якого світ людей ніколи не бачив і, мабуть, ніколи й не побачить. Князівна милостиво дивилась на цих невисоких працьовитих чоловічків, перемашених з ніг до голови землею та з потертими на колінах штанями. Вони щось невиразно буркотіли собі під носа, вітаючи Князівну.

— Нехай звірята несуть до мого палацу... — наказала вона, й буркотуни поштиво вклонились і промовили хором:

— Буде зроблено, люба Князівно!

Мавки лісові виходили до дороги, витанцьовували свої чарівні незбагненні танці та грали собі на лютнях та флейтах. Це дійство дозволено бачити тільки наближеним Князівні. А коли простий смертний погляне — осліпне і втратить слух до кінця свого віку, а уста його будуть запечатані до Страшного Суду, щоб нікому не міг розповісти те, що бачив. Їхні хороводи такі прадавні, що й сиві круки не згадають, коли вперше мавки завели свій дивовижний танок. Мавки вклонились і піднесли сувої найтоншого полотна, що таке легке, мов тканине з повітря, таке переливчасте, ніби вплетені у нього іскри роси на ранковому сонці.

Князівна радо прийняла подарунок мавок і наказала:

— Нехай сиві горлиці несуть це полотно до мого палацу!

— Буде виконано, люба Князівно! — відповідали співучими голосами мавки.

А біля річок та ставів русалки приносили у завітчаних мушлях вичесане з волосся золото й дарували його Князівні та співали своїх

сумних загадкових пісень... І несли лелеки це золото у далекий палац Лісової Князівни...

Миколка дивувався з побаченого. І це дійство повторювалось із дня на день, у нескінченній мандрівці казковою країною Лісової Князівни. Багато днів так вони мандрували, Миколка збився з ліку тих днин. Аж якось виїхали вони на роздоріжжя і зупинились.

— Дивися, Миколко, — вказала рукою Князівна, — перед нами три шляхи. Той, що праворуч, — вузький, поріс терням. Дорога зрита ярами. Йти по ньому вкрай складно. Проте шлях короткий. Вже завтра дістанемося до дому. Той путь, що перед нами, — він прямий, на ньому багато шинків, у них пиво-мед рікою. Та будемо ми по ньому петляти не один тиждень... З веселощами, пустощами та забавами. Перед довгим служінням мені, я дозволю тобі розважитись. І третій шлях — незвіданий, ніхто не знає, чим він може закінчитися. Чи голову складеш, чи слави здобудеш. Чи за часинку додому дістанешся, чи заблукаєш на довгі роки. Який обереш шлях ти?

Миколка подумав хвильку і сказав на те:

— Ви втомилися, моя пані, і вам хочеться якнайшвидше додому. Я бачу, як ви замріяно дивитеся вдалечінь. Тому потрібно рухатись тим шляхом, що праворуч, щоб ви опинилися якнайшвидше вдома і нарешті відпочили...

Князівна загадково всміхнулась на те і пояснила:

— Тепер я розповім тобі: шлях, що перед нами, це — шлях гріха і зрад. Багато на ньому спокус, і не кожен цим шляхом дійде до кінця. Той, що ліворуч, — шлях страждань та зневіри. Ще ніхто цим шляхом не дістався до своєї цілі, завжди сховався на манівці. А дорога, яку обрав ти, — дорога випробовувань і вірності. Дорога праведна. Тож ти обрав вірний путь. І це мене втішає.

Глянув Миколка на Князівну, і помітив, що обличчя її ще помолодшало. В очах з'явився живий блиск. Коник вірний збадьорився і підтюпцем повіз їх незвіданою дорогою. Довго чи коротко їхали вони, аж Князівна знову наказала зупинитися.

— Миколко, щось я втомилася і замерзла, — сказала вона. — Розпали вогонь, а я перепочину.

Хлопець допоміг їй зійти з коня. Князівна сіла під деревом, а Миколка пішов до лісу збирати хмиз...

Він набрав уже цілий оберемок, як почув недалеко голос:

— Допоможи мені, чоловіче добрий, бо загину я тут ні за цапову душу.

Миколка, вже нічому не дивувався, він озирнувся, але нікого не помітив.

— Дива якісь дивні діються у цих лісах, — пробубонів собі під носа. — Усім потрібна моя допомога. — І сказав уголос: — Ти де, і яке лихо з тобою сталося?

— Та це я, Миколко, лісовик Буркотун. Той, що був черепашкою...

— Ти? Знову? — здивувався Миколка. — Але як ти опинився тут раніше нас?

— Та повітруля клята знову мене упіймала, підхопила і занесла сюди.

— Так де ти? Я тебе не бачу.

— Поклала вона мені на груди чотирилисник конюшини, тепер я став безсилий і немічний. Сиджу під деревцем і не поворухнуся. Тільки обережним будь, бо клята повітруля десь тут чигає.

І справді, біля нього шаленим смерчем двічі промайнула повітруля, але Миколка від неї тільки відмахнувся і пригрозив кулаком.

Скоро Миколка відшукав Буркотуна, що лежав геть безсилий, скинув з нього листочок. Лісовик зірвався на ноги, вклонився Миколці, а потім роздратовано заходився топтати чотирилисник і сердито буркотати під носа:

— На тобі, кляте, на! І охота ото їй було в конюшині шукати цей листок! Та він один на ціле поле трапляється! Щоб у тієї повітрулі на лобі вискочили гуля! — Та й до Миколки звернувся: — Дякую, тобі, рятівнику мій. Чим тобі віддячити за твоє добро? Хочеш, я тебе проведу до скарбів великих? Розбагатієш...

— Віддяч мені ліпше тим, що більше не потрапляй у руки до повітрулі. Бачу, лиха вона відьма і ласа до золота. Тобі спокою не дасть. Або віддай їй те золото, та нехай од тебе одчепиться!

Лісовик запитально подивився на Миколку, обтрусив одіж.

— Не все так просто, Миколко, — пояснив. — Ми, лісовики, можемо дати людям золото за добро, яке ті вчинять. Або просто, щоб комусь допомогти. А повітрулі коять тільки лихо. Вони служать песиголовцям і збирають те золото для них. А золото песиголовці люблять понад усе! Вони його закликають, щоб нікому не дісталось. І стає те золото проклятим...

Миколка посміхнувся на те:

— Бачу, у вас тут аж ніяк не нудно.

— Ти ж у казці, не дивуйся, — знизав плечима Буркотун.

— Гаразд, Буркотуне, я мушу йти виконувати свої обов'язки — потрібно вогонь для моєї пані розпалити.

— А я піду з тобою. Треба мені запитати у нашої Князівни, як мені тепер бути з цими проклятущими повітрулями.

— Ходімо, — охоче погодився Миколка, підняв із землі хмиз, і вони рушили до Князівни.

А коли прийшли, вірний слуга аж не повірив власним очам! Під деревом велично сиділа Князівна. Вона геть помолоділа, виглядала так, як при першій зустрічі з Миколкою. Білий коник теж повернувся до свого попереднього вигляду, вигравав м'язами, гарцював і перебирав на місці ногами. Здавалось, він навіть посміхався до Миколки та радів, що вибрався зі стану старої шкапи. Хлопець від подиву аж випустив з рук хмиз. Лісовик манірно, наче придворний кавалер вклонився Князівні. Миколка й на нього поглянув, та куди й подівся той обірванець, та нечупара, якою бачив його наш герой! На ньому вже був не простий одяг, а блискучі шати пажа. Князівна легко звелася, кивнула головою до лісовика.

Миколка зачаровано сказав своїй господині:

— Ви знову така, як при нашій першій зустрічі.

— Це тому, що мій вірний слуга зробив три добрих справи. Перша — врятував Буркотуна, коли повітруля перекинула його на черепашку, і не попросив за це винагороди. Друга — коли вирішив їхати в мою країну найкоротшою дорогою, щоб я скоріше дісталася додому, а не обрав дорогу легку. І третя добра справа — коли ти знову відмовився від спокус багатством.

— А ще він не побоявся повітрулі, — підказав лісовик. — А міг би. — І пояснив Миколці довірливо: — У нас тут правила прості — робиш добро, отримуєш добро, чиниш зло — зло до тебе злом повертається.

Миколка, наче галантний кавалер, схилив голову перед своєю хазайкою і сказав:

— Моя господине, я радий, що мої вчинки принесли вам задоволення і повернули вашу молодість. Радий служити вам і надалі...

Князівна посміхнулась і велично промовила, виносячи своє високе рішення:

— Я тебе відпускаю, Миколко, ти більше не мій слуга. Ти виконав свою службу якнайкраще. Тож проси у мене винагороду за свою працю.

— Ви дали мені найкращу винагороду — науку. Не цілувати незнайомих дівчат, говорити правду і чинити добро.

— Це мудра відповідь, достойна молодого шляхтича...

— Але я не шляхтич... я простий бурсак...

Кінь повернув голову до Миколки і здивовано фиркнув йому в обличчя. А Буркотун тільки скептично зауважив:

— Ти ба, який він скромний! Та хіба ж бурсаки в таких одежах ходять?

Миколка оглянув себе — він у дорогому вбранні: синій жупан, розшитий золотом, золоті шаровари, червоні чоботи зі шпорами, при боці — гаманець і невеличкий ніж.

Лісовик аж сплеснув руками:

— Такому паничеві — ще б гарного коня!

На що Князівна зі згодою кивнула і повідомила Миколці:

— Мій кінь тепер твій. Бери його і знай, що це не проста конячка. Вона тебе стрімголов винесе з будь-якої біди і домчить за твоїм бажанням куди тобі треба.

Буркотун підвів коня і подав повід Миколці. Той узяв його. Кінь задоволено фиркнув і зі згодою покивав.

— А як же ви, моя пані, далі мандруватимете? — поцікавився Миколка.

— Ти геть забув, хто я! — розсміялась Князівна. — Я казкова істота, мені належить час і простір... — І наказала Буркотуну: — За мною, мій вірний паже...

— А що ж мені тепер робити? Куди йти? — не міг прийти до тями наш герой.

— Іди туди, куди і йшов. Ти повернешся у свій день, на ту далеку галявину, де ми зустрілись так давно... — лукаво посміхнулась. — А чи недавно? Тепер у тебе є свій шлях. Іди по ньому сміливо туди, де тебе чекають... Пригадуєш, ти повинен навчити панночку наукам та мовам чужоземним...

— І пам'ятай про пищик... — нагадав Буркотун.

Лісовик вклонився Миколці, узяв шлейф плаща Княгині, вони тріумфально зайшли у ліс і мовби розчинились у ньому. Миколка кинувся за ними, але їх і слід прохолов. Хлопець простояв ошелешений якусь хвилю, тоді заскочив на коня, розвернув його і кроком рушив назад. Проте кінь не послухав його, зірвався з місця, і час поплив назад так стрімко, ніби й не було цього всього — Князівни, Буркотуна, мавок, русалок і довгої мандрівки казковою країною... Миколка миттю опинився на галявинці, де доля звела його з Лісовою Князівною... Кінь зупинився і, обурено фиркаючи, оглядався на Миколку, мовляв, досить сидіти на мені, злізай. Той слухняно зіскочив з коня і далі пішов пішки, ведучи свого нового друга за вуздечку...

* * *

Мельник знову задумався, ніби пригадуючи, що було потім. Дітлахи сиділи, зачаровано дивлячись на нього, аж Андрійко запитав:

— А що було з панночкою? Вона дісталася до князя Острозького?

Мельник немов прокинувся від роздумів і відповів:

— Нелегкий був путь у панночки, діточки мої... Не легкий. Вона продовжувала мандрівку незнайомими дорогами. Ніжки її, що не звикли ходити багато пішки, боліли, спину від довгої ходьби ломило, але мусила йти. Від неї залежала не тільки доля рідного батька та його побратимів, а й матері, що залишилася в маєтку. І шлях її був не простим, а небезпечним...

Христина крокувала краєм вузької дороги, дивлячись під ноги. Було страшно одній іти в незнаний світ. Та враз — попереду глухий тупіт некованих коней. Її серденько злякано зіщулилось і збуджено забилося, тіло заціпеніло, і вона завела тиху молитву, притискаючи до грудей образок Матері Божої Милостивої. Утім, цікавість брала своє, Христина розплющила одне око і побачила, що на неї мчать песиголовці! Їхні потворні подерті плащі зловісно розвівались, морди люто вишкірювались під каптурами. Важкий подих вороних коней

гарячою парою виривався з ніздрів і розносив гнилісний сморід. Їхні червоні очі біснувато вирячувались, немов шукали кривавої поживи, зелена піна спадала з м'ясистих губ на землю і шипіла, роз'їдаючи ґрунт. Христина перелякано відступила у бік і приготувалась до найгіршого, зіщулилась і заплющила очі. Проте ватага нечестивців промчала повз неї, та не помітила дівчини. За ними війнуло вітром — промчали повітрулі. Вони зробили коло навкруги неї й помчали далі.

Коли уся ця погань проїхала й не зачепила її, Христина з полегшенням зітхнула, перехрестилась і рушила далі, радіючи з того, що сила молитви і духовна чистота зробили її непомітною для нечестивців. Христина проказала подячну молитву і рушила далі.

Аж ось за пагорбом, який вона проминула, помітила нещасного сліпого каліку, який сидів обабіч шляху. Дівчина підійшла до нього, а він, нашорошивши слух, жалісливо простягнув до неї руку і почав просити:

— Подайте вбогому, хоча б сухарика. Помираю я від голоду. Кляті песиголовці усе відібрали...

Христина глянула на старого — він такий нещасний та немічний, і так його стало шкода, що вона зупинилася, розв'язала вузлика... Та враз подумала: «Чого ж він сидить тут, у лісі, і не йде до міста? Чому не просить подати заради Христа, як це роблять усі нещасні... Мене ж попереджали... Ні, нічого не дам...» — рішуче зв'язала вузлика і крутнула головою, мовляв, ні. Враз каліка загарчав до неї, миттю перекинувся чи то на звіра лісового, чи то на вовкулаку. І прогарчав люто:

— *Бамбанза кітуба наплута убанту!* — і захрипів гарчливо: — Хто ти?! Де ти?!

Христина заходилася промовляти молитву, потвора присіла, немов її щось оглушило, крутнулась на задніх лапах і кинулась до лісу. Христина рушила далі й пришвидшила крок.

Аж ось на землю почала спускатися ніч...

Дівчина боязко дивилася вперед зі сподіванням засвітла дістатися до людських осель. Вона знала, що цією дорогою ось-ось має дійти до хутора. Вже й ніжки втомились, вже й очки злипались, просилися до сну. Та нарешті попереду заблимали вогники. Хутір! У неї радісно забилося серце, і панянка пришвидшила крок.

Нарешті увійшла до хутора. Він видався їй затишним і привітним. Бо одразу ж на першому подвір'ї за плетеним тином сиділи господар з господинею і лузали насіння. Вони помітили подорожнього хлопчика, звелись, і господар промовив лагідно:

— Чи здалеку йдете, добродію? Ніч на дворі. Заходьте до гостини, переночуйте. Гості у нас бувають так рідко... Розкажете вісті з далекого світу та з України...

— Ніч на дворі, куди вам блукати, — підхопила прудка господиня, — заходьте, повечеряєте. Розкажете, куди мандруєте у ці часи непевні. Ми раді кожному подорожньому. Прошу до господи, — вказала рукою на перелаз. — Сінце свіже, виспитесь на свіжому сінці. І нам пора спати, — потягнулася солодко. — Вранці з півнями до праці стаємо.

Христинка радісно подивилася на добрих людей, переступила через перелаз. На подвір'ї під яблунькою — стіл, парує печеня, борщ у горщику. Лежать ложки. Господиня витерла подолом лаву і припросила:

— Сідайте, добродію.

Христина сіла скраєчку. Всівся й господар. Та враз Христина серцем відчула: щось тут не так, чогось не вистачає... Вона пробігла поглядом і помітила, що у господаря на шиї немає хрестика, а у господині — висить над пазухою чорна зморщена вороняча лапа! І подумала Христина: «А й справді, мене тут уже чекали...»... І підняла руку, щоб осінити себе Хрестом Святим, аж що тут сталося! На обличчі господаря раптом з'явилось свиняче рильце, він кинувся під стіл, а господиню, яка виявилася повітрулею, як вітром з місця здуло!

Христина зіскочила з лави, а та заплигала перед нею, наче цап, перескочила через тин, і тільки чутно, як погнала далі, підскакуючи по дорозі. Дівчина поглянула на стіл, щойно накритий різними стравами, а на ньому — обгризені чорні кості та черепки посуду. Злякано притулила до себе образок. І тут до неї підлетіла повітруля. Наче примара у темному балахоні — зависла в повітрі й люто втупилася своєю кутастою пикою в лице Христини.

— Я тебе не бачу... Чому? Хто ти? Куди йдеш? — проревіла грудним скрипучим голосом. — Скажи мені! Не бійся! Я добра! Хочеш, проведу тебе через ліс навпростець до людей? Хочеш, дам золота! Я добра! *Кенуну рех я сімба тувал! Мекза навал тер бокун!*

Одначе Христина цього разу не злякалась, тільки міцніше притулила до себе образок і почала подумки молитися.

А повітруля, яка набрала обрисів відьми, що зависла над землею у чорному лахмітті, враз схопилася за голову і заволатала:

— *Не хуму немба хат!* Зупинися, перестань, не треба молитов, у мене від них голова розривається. Скажи мені хоч слово! Хоч слово скажи мені! — але не витримала і з криком: — *Не! Хуму! Немба! Ха-а-а-ат!* — відлетіла вихором вгору.

Звідти до Христини долинуло:

— Це ще не все, чиста дівонько! Ти нікуди від нас не подінешся! *Немба! Немба!*

Христина відчула, що у неї від страху перехопило горло, і вибігла за тин. Аж тут побачила, що тепер це не той хутір, яким він бачився їй попервах. Обабіч дороги старі перехняблені хатки, повалені тини, посохлі дерева. Вона чимдуж кинулась геть з цього страшного місця.

Дівчина бігла довго, не зупиняючись і не озираючись, і тільки вдосвіта, втомлена дорогою та пригодами, упала у високі трави і знесилено заснула в них.

Уже зійшло сонце і позолотило лужок, на якому заснула Христина. Позаду виднівся похмурий Чорний Ліс. Здавалося, що гілки старих потворних дерев, тягнулися до дівчини, наче огидні відьомські руки. А Христина спала у траві, скрутившись клубочком і поклавши голівку на торбу. По стебельцям сновигали мурахи. Сонечко підіймалось усе вище й вище і почало її будити. Христина спросоння відкрила одне око, примружилась, озирнулась. Побачила, що вибралась із лісу і радісно протерла очі. Перед нею — поля, між якими в'ється довга дорога, що ховається і виринає з поміж пагорбів і губиться десь за обрієм.

Раптом здалеку долинуло скрипіння коліс воза і владний жіночий голос, що наспівував:

*Била мужа, буду бити,
бо не хоче він робити,
бо не хоче працювати,
тільки у шинку гуляти,
він не хоче працювати,
до обіду хоче спати.
Била мужа й буду бити,
бо не хоче він робити.*

Услід почувся чоловічий голос:

— Параско, та чого ти завелася? То ми лиш з кумом за твоє здоров'я трішки посиділи в шинку.

— Та щоб тому кумові руки-ноги покрутило! Та щоб йому трясця на його дурну голову! Зупиняй коней, будемо полуднувати, щоб тебе дідько взяв, лайдака ти!

* * *

Діти біля вогнища здивовано загули і перебили розповідь Мельника.

— А це, бува, не наші Параска з Іваном? — здивувався Андрійко. — Щось дуже схоже на них...

— Либонь, ні, не наші, але... ну, дуже на них схожі, — усміхнувся в бороду Мельник. — Хоча... У моїй розповіді багато таких людей, котрих ви далі впізнаєте, — із тих, хто живе поруч з нами... Бува й таке, що люди в наших місцях блукають, загубившись у часі... А втім, наша історія не про це...

Христина підвелась у високій траві і подивилася, що відбувається на дорозі. А там — на возі іде пара, ну, дуже схожа на відомих нам персонажів — Івана та Параску. Христина сонно позіхнула, сіла, взяла вузлик, дістала з нього невеличкий шматочок сухого хлібця,

перехрестилась. Та пригадала пригоди минулого дня і сторожко подивлялася на родину, що зупинилася поруч на перепочинок.

Поки дівчина снідала, чоловік зупинив коней зовсім поруч з Христиною. Насипав їм вівса в мішки на шиях. Параска розстелила на землі рушника, виставила хліб, пляшку молока.

Тим часом Христина закінчила свою трапезу, одягнула шапку, звелася на ноги і націлилась рушати далі...

Параска, що не сподівалася когось тут побачити, помітивши її, сполохано підскочила на місці, штовхнула пляшку з молоком. Пляшка упала на бік, мололо, булькаючи, потекло на рушник.

— Ти ба... — тільки й сказав на те розгублено Іван.

А Параска, схопивши пляшку молока, одразу накинулась на Христину:

— А щоб тебе, одоробало ти лісове! Що ж ти преш, мов німий до суду! Та я ж це молочко сама вдосвіта видоїла, а ти! Як візьму ломаку, та й зараз дам тобі по шиї, розбишака такий!

Христинка аж відсахнулася від її слів, в очах з'явилися сльози, вона зупинилася, не знаючи, що сказати.

За неї вступився Іван:

— Параско, чого ти до дитини причепилася. Бачиш, само налякане, ще й ти розверещалася! Тобі краплю молока шкода?

Параска одразу зм'якла:

— От, шибеник! Не привітався навіть по-християнськи! Де ж тебе так вчили, які пройдисвіти?! — заявила, взявши руки в боки. — Оце я зараз тебе скалкою! — узяла з воза свій бойовий дрючок, яким не раз перехрестила спину мужа. — Чи ти геть німий?!

Христина розгублено кивнула.

— Коли так, хлопче, сідай, пополуднуй з нами! Своїх діток Бог не дав, — перехрестилася, — то хоч чужого погодуємо... — І наказала Христині: — Ану, сідай, одоробало ти лісове! Бог велів подорожнього пригостити!

Христина, маючи гіркий досвід, заперечливо хитнула головою.

— Добре, що не глухий, — вирішила Параска і, не чекаючи відповіді, пожартувала: — Німий, та лиш би не ледащо. Руки-ноги є, а оженишся, жінка тобі сама скаже все, що треба робити.

— І що не треба, — буркнув Іван. — Он як моя. То вже ліпше й не женися, хлопче!

Христина хвильку постояла, не знаючи, що діяти. Проте зважилася й присіла на деякій віддалі від розстеленого рушника. Господиня порізала хліб. Іван підійшов, сів поруч. Обоє перехрестилися. За ними — й дівчина.

— Очі всіх на Тебе, Господи, уповають з надією, бо Ти даєш поживу всім вчасно... — промовив Іван, приступаючи до їжі.

— Їж уже, бурмило, — перебила його Параска і, побожно склавши руки, закінчила молитву: — ...простягаєш Свою щедрю руку і всіх насичуєш милістю Своєю. Амінь.

Христина однією рукою боязко взяла окрасць хліба, іншою трималась за образок і ледь примружила очі. Та нічого не сталося. Вона полегшено зітхнула.

Іван, підморгнувши до неї, весело запитав:

— Налякала тебе Параска? Та вона кого хочеш налякає. Сам боюсь її. Вже прожили роки й роки, а звикнути не можу.

— Не патякай, бурмило, дай дитині молока попиту, — він передав їй пляшку, а Параска вирішила розповісти Христині: — А ми на Чорний Хутір їдемо. Родина у нас там. Вже рік від них жодної звістки. А провідати треба... Сестра рідна... Ще трохи залишилось, — махнула у бік лісу Параска, — через Чорний Ліс, та й до вечора будемо... Дасть Бог. Дорога там погана, будемо плестись, як волами.

Почувши це, Христина зблідла.

— Не їдьте туди, люди добрі, — сказала з тривогою в голосі. — Я минулого вечора там був — ледь ноги звідти виніс. Нечиста сила там засіла!

Іван здивовано глянув на Христину і сказав:

— Ти ба... Заговорив... — а потім вирішив поглузувати з дружини: — Та то її сестра, — кивнув на Параску і до неї: — Бач, не тільки я так вважаю! — підняв палець догори. — Люди кажуть!

Параска незадоволено висмикнула з рук Христини пляшку молока і завела:

— Ти бач, заговорило одоробло! Оце я тебе, злидню, годую, а ти таке про мою родину брешеш?!

— Ні, пані, ні! У тих краях завелися песиголовці з повітрулями. Я утікаю звідти! Чотири дні тому сам пан Адам виїхав полювати на песиголовців, та ті полонили його з усім військом і челяддю! Села стоять порожніми, люди повтікали, хто куди, подалі від Чорного Лісу!

І розповіла Христина про те, як утікала з села і що вчора застала на хуторі, тільки не викриваючи себе. І страх перехопив горло Іванові, він дивися на «хлопця» і не йняв віри його словам. У Параски від почутого тільки вилиці роздратовано рухалися і вороже звужувалися очі. А Христина закінчила такими словами:

— Тому я й мовчав, щоб не заговорити, — боявся, чи ви не zarazом із поганню лісовою. Не можна з нею розмовляти і будь-що їм давати чи брати у них!

— Ти ба... — сказав на те Іван. — Ой, жінко, треба повертатися. Сестру не врятуємо, а біди наберемося!

Проте Параска встала, руки в боки:

— Та щоб я, Параска Забрьоха, та й сестру в біді полишила і кісточки її не поховала по-християнськи!? Щоб я хату родинну залишила на глум потворам лісовим?! Такого ніколи не буде! — і тупнула ногою, що Іван аж упав на спину.

І так лежачи заявив:

— Та хіба кісточки твоєї сестри не зачекають, поки гетьман приведе сюди військо та митрополита з кількома діжками святої води? Та що ти одна вдієш проти такої орди лісової?

— Не одна! — заявила Параска. — А ти мені навіщо, опора моя та захист?

Іван знову сів, здивовано кліпнув на те, відпив з пляшки молока та проштовхнув грудку страху, що стала поперек горла.

Та тут він побачив далеко-далеко якийсь силует, що підіймався на пагорбок дорогою у бік Чорного Лісу. Силует виростав і перетворювався на вершника. Це їхав Миколка.

Іван, вказуючи рукою, сказав до Параски:

— Ти ба... Либонь, ще одному хочеться потрапити у ті місця. Дивися, який панич їде.

— Та щоб йому добро було, тому паничеві, що нагодився! — сплеснула руками Забрьоха. — Мабуть якийсь волоцюга. Зараз ще попросить, щоб його нагодували. Немає у мене нічого!

На що Іван сказав уїдливо:

— А може, то твій захисник? Може, з ним далі помандруєш?

— Та він як почує, що діється в Чорному Лісі, дремене, аж закуриться за ним! Сказала: ти мій захисник, ото ж ти і поїдеш. Не бійся нічого, муже, зі мною!

Тим часом Миколка під'їхав до товариства, зіскочив з коня, вклонився. Христина аж замилювалася красою юнака.

— Доброго здоров'я, шановне товариство, смачного вам!

— І тобі, чоловіче добрий, здоров'я! — підозріло оцінила хлопця Параска. — Їдь собі своєю дорогою, а нас, людей бідних, не чіпай!

— Я, господине, тільки запитати хочу дорогу до маєтку пана Адама...

— А вам для чого, пане? — поцікавилась Христина.

— Їду найматися учителем до пана Адама, вчити його доньку мов чужоземних і наук різних та корисних.

— Запізнився ти, паничу... — заявила Параска.

— Чому? — здивувався Миколка.

Христина, випереджаючи Параску, повідомила:

— Біда сталася з паном Адамом...

Миколка припнув коня до полудрабка, сів на землю поруч із товариством.

І вдруге цього дня розповіла Христина про те, що сталося у Чорному Лісі і що там діється й зараз. Просила Христина, щоб він не йшов цією дорогою, а повертався, щоб не губив своє молоде життя. Хмурилося чоло Миколки, не знав він, що діяти. Одначе пригадалися йому слова напутні Лісової Князівни, що це — його шлях. Тож звертати з нього йому не личило!

Він рішуче звівся з землі.

— Не можу я від свого слова відступити. Треба йти, — заявив. — Можливо, моя допомога їм згодиться.

— Пане вчителю, вам здається, що ваші бурсацькі знання допоможуть перемогти цілу орду нечестивців?! — не вгавала Христина.

— Хто знає, може, й допоможе. А ще у мене є кінь славний, запоясник при боці, — показав ніж на поясі. — Як Бог дасть, то й подолаємо песиголовців.

На що Іван здивовано заявив:

— Ти ба... Та з такою амуніцією, хіба на їжаків полювати...

Раптом здалеку, з дороги, якою щойно приїхав Миколка, почулася військова сурма. Усі повернули голови. Услід за сурмою долинув тупіт кінських копит, і над пагорбом показалися верхів'я списів із

прапорцями, що розвивалися на вітрі. Усі радісно підвелися та з надією приклали дашками до лобів долоні.

Скоро всі побачили, що дорогою, здіймаючи куряву, рухається невеличкий загін, у два десятки вершників і в півсотні піхотинців. Попереду — командир загону німець гер Шмальц, гоноровий шляхтич у дорогому одязі. Позаду загону — кілька возів, навантажених військовим добром і гармата на кінній тязі.

Коли загін наблизився, Іван звівся, зацікавлено розглядаючи військо, котре виблискувало на сонці золотом та сріблом. На бойових коней, що тягнули вудила, рвучись вперед. На вози, завантажені різним добром — боднями із солониною, вином та пивом, хлібами та в'яленими окостами, скринями з одягом та кадобами з порохом... Позаду дві коняки тягнули важку мідну гармату. Начищена до блиску гармата вигравала на сонці, мов золота. Чого тут тільки не було — яскравого, не баченого раніше... На возах сиділи вгодовані обозні вояки — у високих шапках і дорогих польських каптанах, у червоних чоботях. Вони курили люльки і зверхньо поглядали на цивільних. Їх охороняли піхотинці з алебардами на плечах, вбрані у камзоли, розшиті золотими галунами і вузькі білі штани, заправлені у високі ботфорти. Поруч крокували лучники зі складеними в сагайдаки луками та стрілами. У них були короткі червоні куртки, шкіряні тірольські шапки з устромленими пір'їнами і коротенькі штанці. На ногах — колготи і гостроносі черевики. В Івана очі загорілись, як у хлопчиська. Він тільки промовив здивовано під носа: «Ти ба-а»...

Враз загін зупинився. Командир сердито зиркнув на товариство, що полуднувало. Він був схожий на Дон Кіхота — з гострими тонкими вусиками, рухливий, емоційний і говорив з німецьким акцентом. Під'їхавши до поселян, заявив:

— Іх бін командор гер Шмальц^[2].

— Ти ба... — знову промовив Іван.

— А ви хто такі, куди прямуєте?

— Вже й не знаємо, куди... — знизав плечима Іван.

— Що це означає «не знаємо»? — емоційно обурився Шмальц. Його аж викручувало від невдоволення. — Ми — гетьманські посланці до пана Адама. Гетьман вирушив на війну з підлими москалями! Збираємо військо, щоб до нього приєднатися! Славний вояк пан Адам зі своїми побратимами підуть з нами на війну!

Шмальц зіскочив з коня, висмикнув з рук Івана пляшку з молоком і довгим ковтком погасив спрагу. Віддав порожню пляшку Іванові.

— Ти... — вказав пальцем на Миколку. — Шляхтич? Приєднуйся до нас, здобудеш славу на війні!

— Вчитель я, їду до пана Адама навчати його доньку...

— *Es ist sehr gut, Ich mag dich, Junge!*^[3] Мольодець! — Та до Івана обернувся: — А ти обозним до нас підеш? В обозі не війна, а мрія — добре, ситно і п'яно! — заходився розмахувати руками, кривити химерні гримаси і зачочувати очі, щоб показати, як там добре, сито і п'яно.

Іван на хвильку замріявся і уявив... Лежить він собі на підводі в полковому обозі, в одній руці окіст, в іншій — пивний кухоль з шапкою піни. І, уявивши, одразу закивав:

— Піду-піду, тільки б подалі від Параски!

Вояки за спинами командира весело зареготали. Однак Параска смикнула Івана за руку і забрала до себе за спину, заявивши йому:

— Я тобі повоюю, лайдака ти! — А тоді заволала до Шмальца: — А ти, одоробло сухоребре, забирай своїх ландскнехтів і йди своєю дорогою. Бо зараз як візьму дрючка, як дам одному-другому по шиї, то навоюєте ви у мене! Тут і поляжете геройською смертю! Щоб тебе заціпило!

На що Шмальц заявив спантеличено, але весело:

— *Es ist wahr, Hercules!*^[4] Фрау, а чи не бажаєте ви послужити у нас у війську бомбардиром? Один ваш громовий діалог змусить ворогів відступати, а наших солдатів рватися до бою.

Вояки знову зареготали. А Параска взяла руки в боки і готова була вже дати прочуханів командирові, але той, мовби нічого не сталося, звернув свою увагу на Христину і поцікавився:

— А ти, хлопе, чому стоїш, немов перед тобою не шляхтич гоноровий, а таке бидло, як ти?

— Не навчений я, простий. Пробачте, пане.

— Тоді підеш з нами на війну, ось там і навчишся елегантних манер. І розуму наберешся! Якщо залишишся живий!

Вояки знову зареготали, але Параска вийшла наперед і собою закрила ще й Христину, заявивши:

— У нас в Україні всі люди вільні, як це записано у грамотах Литовських! На вічні часи! Хоче воювати — воює, а хоче хліб сіяти... — ніхто не може цього заборонити!

Проте Христина мала свої плани і вигулькнула із-за могутньої статури Параски.

— А його світлість гетьмана Костянтина я там побачу? — запитала.

— А чому б ні? — знову дурнувато зареготав Шмальць. — Та побачиш, якщо тебе до нього підпустять, голодранця такого!

Вояки теж зареготали. Помітно, що це зачепило Христину за живе.

Параска не могла ніяк вгамуватися і стала наступати на Шмальца:

— Своїх дітей народи. Та й води їх на війну, якщо для тебе це така забава! Ич, сам як півень вирядився воювати! Харпак з вусами!

Але Христина знову за своє:

— А що, панове, славне воїнство, коли я вам скажу, що у цьому лісі завелися песиголовці і чотири дні тому полонили пана Адама з його загоном? А тепер вимагають за нього викуп?

Командир ще більше зареготав, а за ним — його вояки.

— Вам, я бачу, весело, панове, — дорікнула Христина. — А більш нікому не до жартів. Я, поки вийшов з Чорного Лісу, такого натерпівся й надивився, що нікому не побажаю!

Шмальца все це веселило. Він заявив:

— Оце — новина: пана Адама полонили песиголовці! Ніколи у таке не повірю! Такого вояку і сам чорт не полонить!

— Він теж так вважав зі своїми вояками, — зітхнула Христина, — із Довбнею та Перцем похвалялися доньці привести песиголовця, щоб той їй паличку підносив... Та не склалося.

— Ти, обірванцю, — враз розлютився Шмальц, — та як ти можеш таке говорити про нашого славного пана Адама та його поважних побратимів Перця і Довбню?! Ти що — з ним за одним столом сидів, швайн сляве!

— Я їм прислуговував за столом... — зніяковіла Христина, зрозумівши, що сказала зайве.

— Ми надто багато побачили, щоб вірити у такі байки. З такою гарматою і з таким бомбардиром, — ущипнув Параску за лікоть, — нам нічого не страшно!

Параска з розвороту таки заїхала йому у вухо, що той аж відлетів на воза. Вояки знову зареготали. Командир не розізлився, звівся, поправив шапку на голові і сказав весело:

— Браво, фрау, якби у мене всі вояки були такими, ми би не програли жодної битви! — І до всього цивільного товариства звернувся: — Якщо вам з нами по дорозі, то приєднуйтеся, хто бажає! З моїми вояками вам не загрожує жоден песиголовець!

І хвацько заскочив на коня.

Параска поспіхом закомандувала до Івана:

— Ану, лайдако, збирайся, поїдемо з військом. Доберемося з ними до хутора, там усі й заночуємо. Може, хлопець жаху нагнав, а у страху очі великі, то ми, дурні, вуха й розвісили.

— Я з вами! — рішуче заявив Миколка і відв'язав коня від воза.

А Христина задумалась: «Що ж мені робити? Гетьман пішов москалів воювати, вдома — мати, батько в полоні. Повертатися страшно. А самій — куди йти, коли немає куди?..»... І вона мимоволі зітхнула.

— А ти, хлопче, куди тепер? — поцікавився Миколка і запропонував: — Поїхали з нами, ти ж один знаєш дорогу!

Христина все ще вагалась, нерішуче дивлячись то у бік лісу, де губилась дорога, то в інший бік, куди між пагорбами вів сонячний шлях. Але все вирішив Шмальц:

— А ти й не думай, хлопче. Ти їдеш з нами!

Христина від несподіванки зробила крок назад і категорично заявила:

— Ні, я не поїду... Тут одна-єдина дорога, з неї не зіб'єтєся!

Шмальц кивнув до своїх вояків, ті зайшли на конях їй за спину...

— Хто знає, що ти за птиця і для чого розповідаєш такі байки, — заявив командор. — Може, тебе москалі заслали сюди вивідувати, паніку сіяти. А може, ти злодій який... Приїдемо до маєтку пана Адама і з'ясуємо... — І гукнув до солдатів: — В'яжіть його і — на воза, щоб не дременув дорогою.

Вояки зіскочили з коней, перехопили Христину і зв'язали їй руки. Вона пручалась, виривалась із дужих рук: «Не чіпайте! Відпустіть мене!» Але це було марно. Її поклали на віз до Забр'юх.

— Оце, бачу, справжні вояки, з дітьми воювати... — пробурмотіла Параска.

Шмальц, почувши, суворо погрозив нагаєм:

— Лиш спробуй розв'язати... Жарти закінчилися, ви йдете з військом, а тут має бути в усьому порядок! *Ordnung!*^[5]

Параска допомогла «хлопцеві» вмотися зручніше, сама сіла на воза, Іван узяв віжки, і валка рушила в дорогу. Біля їхнього воза тупотів на конику Миколка і підбадьорював Христину:

— Нічого-нічого, он мене скільки разів у бурсі зв'язували та різками били, бач, живий-здоровий лишився...

Шмальц, глянувши на Миколку, вказав на нього пальцем і наказав:

— А ти будеш пильнувати за цим розбишакою, щоб не дременув. Відповідаєш за нього головою!

Командор розвернув коня і поскакав, щоб стати на чолі свого загону. Миколка підморгнув до Христини, мовляв, не хвилюйся:

— З таким військом нам нічого не страшно. Трішки проїдемо далі, і я зніму твої пута.

Ось так Христинка опинилася на зворотній дорозі додому. А що було бідній дитині робити? Вона із жахом дивилася на шлях, який повертав її до Чорного Лісу. А ліс перед ними робився все похмурішим і загрозливішим. Навіть хвацьких вояків охопило лихе передчуття, тож вони стишили крок. Несподівано в них усіх у грудях поселився страх. Несвідомий, дивний. Усі з боязню поглядали на віковічні дуби, що почорніли від часу і, наче сторукі велети, занесли страхітливо свої руки-гілки над мандрівниками. І навіть гер Шмальц з острахом перед цими створіннями призупинив коня. Та він не міг показати, що йому несподівано зробилося лячно, дав коневі шенкелів, і загін рушив далі...

Нарешті вони виїхали на велику галявину. Шмальц дав наказ, щоб валка зупинилася перепочити і попоїсти. Вояки добули великого казана, набрали води зі струмка, що протікав поруч, і заходилися куховарити. Кухар поклав у воду велику телячу ногу, сипонув солі. Командор міряв кроками галявину, заклавши руки за спину, і міркував про щось своє. Враз із-за дерева вийшов якийсь маленький дідок-обідранець у подертому солом'яному капелюсі. У нього була велика, майже прямокутна голова, здоровий м'язистий ніс і рідкі верхні зуби, що видавались вперед. Загалом у цього халамидника був страхітливий вигляд. Він погрозово показав кулака Шмальцу. Той здивовано на нього вирячився, не знаючи, що й сказати. Тоді халамидник посварився на нього вказівним пальцем. Шмальц вхопився за шаблю, спробував вихопити її з піхов, але шабля наче вросла у піхви і не виходила з них. У розпачі Шмальц ухопив нагая, вже й замахнувся, але побачив, що дідка і слід прохолов. Він підбіг до місця, де той щойно стояв, позаглядав за дерева, чи де не сховався халамидник, але його ніде не було. Командор здивовано знизав плечима і повернувся до своїх справ.

Тим часом Параска з Іваном дістали свої нехитрі пожитки і нарізали на рушник сало, хліб, цибулю. Миколка був голодний, але не знав, як і до кого попроситися поїсти. Він давно розв'язав руки

Христині, і та зараз ходила по галявинці, збирала квіточки. Вона помітила вагання вчителя і запропонувала:

— Пане бурсак, я маю кілька грошей, давайте купимо у вояків їжі... Як приїдемо до маєтку пана Адама, повернете борг..

— Добрий хлопче, я бурсак, тому голод мене не лякає. Я звик їсти, коли доведеться.

Тоді Христина попросила у Забрюхи:

— Пані Параско, може, продасте нам окраєць хліба?

— А щоб тебе роздуло, дурню! — спалахнула Параска. — Та коли б ти у мене канючив, то дала б я тобі дулю. Не люблю оцих блудяг і прохачів, — пояснила Христині, показуючи, щоб сідала поруч, й запросила Миколку: — Та й ви, пане, сідайте, перекусіть, чим Бог послав. Бо жовніри наші — хлопці хвацькі, але тільки про своє пузо думають...

— А ти про що там мариш? — озвалась до чоловіка.

Іван лежав у тінючку і мрійно мружив очі. Він задрімав і йому наснилось...

Ось він сидить за столом, біля нього — купа діточок, причесаних і доглянутих, а Параска подає їм усім обід. Вона турботлива, тільки роздає легенькі потиличники дітям, а потім, щоб утішити, — нагороджує солодкими півниками на паличці. На столі парує борщ у горщику, вареники, смажене поросся. Іван із задоволенням випиває добрий кухоль меду, і на якийсь час кухоль закриває перед ним ідилічну картину, а коли він опускає кухоль, то бачить, як за столом уже біснуються чортенята... Раптом смажене поросся оживає і кидається на нього...

Іван перелякано зірвався на ноги і, сполохано водячи головою, глянув на Параску і усе товариство.

— Не встиг і прилягти, як заснув. Оце коли спиш в білий день, тоді й сниться усіляка мара!

Іван видобув з-під сіна на возі чвертку, ошелешено надпив просто з горла. Параска невдоволено на нього зиркнула. Чоловік квапливо заховав пляшку. Параска поблажливо кивнула. Він підсів до обіду і на розспів, наче дяк, завів:

— Благослови Боже, трапезу сію...

Тільки він промовив, ураз сколихнувся вітром ліс, сонце заховалося за хмари. Усі четверо схвильовано стали оглядатися, та за

мить усе стихло. Й вони вдали, наче нічого не помітили.

Параска прочитала молитву і взялися обідати, чим дав Бог.

А біля триноги з жовнірським варивом порядкував кухар. Вода весело булькала у казані, з казана стирчала кістка. Юшка була густою, наваристою. Кухар вже поклав до неї посічену цибулю, моркву, петрушку, кинув пшона, збив дерев'яним віничком у глечику три десятки яєць, щоб залити у куліш і зробити страву ситнішою...

Та раптом потужний порив вітру штовхнув казан, він перекинувся на вогонь і загасив його. Вояки кинулися до казана, але зупинилися, із нерозумінням дивлячись на те, що з нього вилилося. На загаслому кострищі, що густо диміло, лежали варені, не потрушені жаби, голови змій, величезні павуки, чийсь великі очі, невідомі покручені корінці і обгризені почорнілі кістки. Вояки відступили назад, стривожено загули.

Шмальц, почувши гул, кинувся до кухні і сам здивовано вирячився на те, що вилилось із казана.

— Що таке, хто посмів?! — забіснувався він, тупаючи ногами і розмахуючи нагаєм.

Примчали сполохані вартові. Шмальц накинувся на них:

— Чому покинули стежу?! Серед табору якийсь старий халамидник розгулює з квадратний голова на плечах і великий зуби, а ви полишили варту!

Крутнувся і став роздавати накази, щоб навести порядок у своєму війську:

— Кашовара, щойно повернемося в табір, — до суду! — І до нього ж: — А зараз, пане, роздайте воякам солонини та хліба. Час не терпить, нам треба рухатися далі!

Кухар, тремтячи від страху, тільки й промовив:

— Гер Шмальц, я не...

— Мовчи, злодюго! — просичав крізь зуби командор. — Бо власноруч тебе в казані зварю!

Кухар покірно пішов до воза, і там почав нарізати воякам сало та хліб, наливати у кухлі з бочки мед. Командор Шмальц далі роздратовано продовжував міряти кроками галявину. Знову дмухнув вітер. Він задер голову догори, побачив якусь чорну густу тінь і перелякано відсахнувся. Над ним на якусь мить зависла зловісна повітря, погрозила пальцем і тут же зникла. Він, не ймучи віри побаченому, потер очі кулаками і знову глянув вгору, але її вже там не було. Гер Шмальц махнув рукою, мовляв примарилося. І пішов до вояків теж попоїсти.

З добрим медом та за розмовою обід минув швидко. Хвацькі шляхтичі уміли розповісти про свої пригоди на війні та на полюванні, вихваляючи себе немилосердно. І коли вірити їхнім словам, то їм і пекло не страшне — нічого не бояться і дадуть собі раду з будь-яким

ворогом... Шмальцу подобалось, що він воюватиме із такими славними вояками, але сонце вже поволі повертало на захід. Командор помітив це і гучно дав наказ:

— В дорогу, ненажери!

Та тільки він заскочив на коня, як черговий вихор крутнувся довкола нього, збив шапку і скуйовдив йому волосся. Через це у командора на голові волосся стало сторч, наче у кульбабки, вуса наїжачились і зробилися схожими на дві густих щітки.

Вояки, котрі це побачили, зареготали.

Шмальц обурився і верескнув:

— Весело вам?! Будете веселитися, як у бій підемо! Ось там я вам покажу веселощі! Швайне сляве!

Він насунув на голову шапку, але з-під неї продовжувало стирчати скуйовджене волосся. Спробував розгладити вуса. Та вони стали, немов кабаняча щетина. З тієї хвилини він став якийсь, наче сам не свій. Мовби якесь чудило з мухами в голові.

* * *

У хлопчаків в очах веселими іскорками відбивався вогонь, коли вони почули ще про одного знайомого їм персонажа — Шмальца.

— Та він схожий на нашого Шмальца, — весело пригадав Сергійко. — Того, що черепки по городах збирає, а потім дурниці розповідає людям про великий рускій народ! І його всі луплять за це немилосердно.

— То либонь йому нечиста сила голову так пошкодила! — вирішив Петрик. — Що й досі дуріє.

— А ще ж яке воно живуче! — здивувався Андрійко. — Виходить то неправда, що Бог кожну шельму мітить, нашу шельму помітила повітруля...

Хлопці розсміялись. Усміхнувся й собі Мельник і сказав:

— Буває й так, дітки, буває й так... Проте навіть тоді не всі зрозуміли, що відбувається. Тільки панночка Христина здогадалась...

Христина побачила, що сталося із командором і тихо сказала:

— Повітрулі. Їхні жарти. Але це — ще квіточки!

— Що ти там бубниш? — не второпала Параска. — Які ще такі повітрулі? Знову лякаєш мого чоловіка? — глянула на небо. — Не бачиш хіба, гроза збирається, хоч би нас обминула!

Христина ображено сіла на воза. Миколка заскочив на коня і нарешті поцікавився у Христини:

— Як хоч тебе звати, хлопче добрий?

— Хр-р-р... Харитоном кличуть.

— Будь мені другом, Харитоне.

Подав Христині руку, вона ніяково потиснула його долоню і зашарілась.

— У тебе що, ніколи друзів не було? А на коні колись їздив? Хочеш покататися? Сідай мені за спину.

— На конях я досить поїздив, мене цим не здивуєш, — махнула рукою Христина. — А ось кінь у тебе добрий, не бурсацький. Може, вкрав?

— Та ні, це подарунок Лісової Князівни.

Параска не втрималась, втрутилась у розмову:

— Він, Харитоне, ще й брехун який. Таке скаже, — перекинула, — «подарунок Лісової Князівни». З таким ліпше не водитися. — І на Миколку накинулася: — Та ти себе бачив у дзеркало?! Байстриук байстриуком, а туди ж — «подарунок Лісової Князівни»!

Миколка на те не образився, усміхнувся й відказав:

— Та нехай так і буде!

І наче погоджуючись з ним, гонорово фиркнув кінь. Він якусь мить перебирав на місці ногами і рвонув наздоганяти вояків. А Миколка чомусь подивився на долоню, якою щойно потиснув руку «Харитона», стиснув її, наче пробуючи слід, що залишився від потиску руки... І здивувався через те, який м'який і ніжний дотик «Харитонової»

долоні. І подумав: чому це у простого служки така пухкенька і м'яка шкіра, наче у якоїсь панночки?.. Але відігнав від себе ці думки і приєднався до валки вояків. У тих же був настрій геть не бойовий.

Валка вишикувалася і потяглася дорогою Чорним Лісом, але між вершниками точилися розмови вже не такі хвалькуваті, як за обідом... Шляхтич Корито, здоровий і п'яний, звернувся до свого сусіда на розспів:

— Пане Дуля, як вам здається, чому, як тільки ми закінчили трапезу, наш командор гер Шмальц зробився такий, мов дурних грибів наївся?

— Скажу вам так, пане Корито, — відказав Дуля, — у мене в самого кишки від страху на волинку грають. Щось тут не те. Мабуть, хлопчисько не збрехав. Дух нечистий тут водиться. Хто б іще підкинув до казана усю ту гидоту, як не дідько? Наш кухар, пан Бляха, самому ясновельможному гетьманові каші варив! То з якого дива він нам помиї готував би?

Збоку до них під'їхав пан Будзь і стиха промовив:

— То я, благородні панове, пропоную потихеньку дезертирувати.

Дуля повернувся до Корита:

— Що ви, пане Корито, скажете на пропозицію пана Будзя?

— А я хіба що? — знизав плечима Корито. — Пан Будзь має здоровий глузд. Тож потихеньку можемо й відстати... А там — коням шпори в боки, та й приєднаємося до війська пана гетьмана іншою дорогою! Либонь, ліпше шляхетною смертю полягти в бою, ніж від погані лісової головою накласти.

Дуля обвів шляхтичів поглядом і запропонував:

— То, прошу панів, даємо драла?..

Усі троє, згоджуючись, кивнули.

І трійко відважних шляхтичів потихеньку відстали від валки. Вони зупинились на повороті, зіскочили з коней і взялися поправляти упряж. Та тільки колона зникла за повтором, хвацькі вояки скочили на коней і тільки їх бачили — за ними аж закурилось.

У лісі вечір настає швидше... Сонце вже заховалось за дерева, аж попереду завиднівся Чорний Хутір. Параска на возі звелася на коліна, щоб роздивитися, що там попереду. Та було схоже на те, що «Харитон» розповів правду. Здалеку виднілися почорнілі хатки, повалені дерева. Колона насторожено підходила ближче й ближче до хутора... І враз

Шмальц підняв руку, валка зупинилась, не заїжджаючи в хутір. Стихло тупотіння коней, людських ніг, скрип возів, замовк гомін. Запала мертвотна тиша. Люди нашорошено вслухались у цю тишу, наче сподівались почути якісь добрі новини.

— Матір Божа! — не витримала Параска. — Невже справді нечестивці тут завелись? А де ж моя сестричка?

На що Іван відказав тремтячим голосом:

— Може, то вона сама й лютувала?

— Та щоб тобі луснути, свиняча морда! — скипіла Параска.

— Не хотіли мене послухати... — дорікнула Христина. — Тепер матимете пригоду! Що цієї ночі станеться, подумати страшно.

— Та не бійтесь, — заявила Параска по-бойовому. — Хрест Святий та Божа Матір з нами!

Іван, оглядаючи валку, зауважив:

— Ти ба... А вояків усе менше й менше. Схоже, панам воякам не подобається наша кумпанія...

Командор Шмальц набував усе дурнуватішого вигляду. Волосся так і не вляглося і стирчало з-під шапки у різні боки. Валка хвилюк постояла. Шмальц, вслухаючись, стиснув боки коня, і той легкою ходою пішов уперед. І враз із хутора долинула бадьора музика та веселі крики. Попереду, в кінці хутора, з'явилися якісь непевні вогники. Схоже, на хуторі хтось гуляє...

Шмальц почув це, його очі водночас радісно і божевільно спалахнули, і він повернувся лицем до своїх вояків:

— Ну що, майне камарадн^[6], бачу кілька відважних лицарів дезертирували. Залишилися найвідважніші. Тільки не можу зрозуміти, чого вони так злякалися? Клятий хлопчисько наплів небилиць, а вони напудили у штани!

Вояки обережно, не так, як раніше, зареготали.

Шмальц, вказуючи нагаєм на хутір, заявив:

— Он, бачите, на хуторі народ веселиться. Тут ми й заночуємо, панове. Поїхали.

Валка неохоче, знову спроквола зарипіла колесами, загомоніла, затупотіли коні та люди. Миколка від'єднався від війська і повернувся до воза Забр'юх, саме коли Параска наказала Іванові:

— І ти рушай, ледащо!

Іван знехотя потягнув віжки, і тут Миколка повідомив:

— На хуторі є люди, там музика та веселощі.

— Ви як собі знаєте, — заявила Христина, — а я туди не піду. Раз побував в гостях, більше не хочу.

Параска здивувалась:

— Хто б це там гуляв? Справді дивина... На хуторі десять хат, може хто в гості заїхав? — І скомандувала Івану: — Рушай за вояками.

Христина зіскочила з воза і рішуче сказала:

— Ні! Я не поїду.

Миколка зіскочив з коня, став поруч.

— Коли так, то я залишуся з тобою. Щоб тобі не так страшно було. Тим паче, гер Шмальц наказав мені за тобою пильнувати.

— То й пильнуй! Тільки знай, що мене ніхто з нечисті не зачепить, а усім вам може бути дуже погано.

— Ти ба... — пробубнів Іван.

Та Параска не любила зупинятись на півдорозі, й сердито штурхнула чоловіка:

— Чого вуха нашорошив, слухаєш цього хлопчиська? Паняй вперед!

Валка рушила на хутір, за ним — заторохтіла підвода Забрьох. Миколка з Христиною залишилися стояти перед хутором.

Бурсак, глянувши їм услід, сказав:

— Гаразд, заночуємо тут. Я піду у ліс по хмиз, щоб вогонь розвести, а ти принеси сіна з тієї копиці, — показав пальцем, — м'якше буде спати.

— Ні, — відказала Христина категорично.

— Дивний ти якийсь, Харитоне... Чому — «ні»?

— Тут не можна нічого ні у кого брати і нікому нічого давати. Я вам усім про це розповідав.

— Гаразд, я тобі вірю, — погодився Миколка. — Але ж сіно...

— Ще невідомо, хто його сюди поставив і для чого. Ти парубок міський, а я — виріс у селі. Ще не було сінокосу. Та й кому його тут косити?.. Всіх нечисть викосила...

І враз копиця, наче жива щось забубоніла до себе, встала на «ноги» і, бурмочучи, пішла до лісу. Обоє ошелешено дивилися на це. Коник Миколки здивовано відсахнувся, фиркнув і переглянувся з господарем, мовляв, оце таке...

— Я так розумію, тут навіть хмизу не можна брати? — почав усвідомлювати, куди вони потрапили, Миколка.

— Ліпше нічого не бери. Ти ж бачив, що за цим приховується...

— Знаєш, Харитоне, тепер я тобі вірю. Я за своєю волею ні за які гроші сюди б не поїхав після твоєї розповіді. Але Лісова Князівна мені сказала, що це — мій шлях. Тому я повинен пройти його до кінця.

— Ти мені розповіси про Лісову Князівну? — поцікавилась Христина.

— Гарзд, сідай поруч і слухай... — сказав Миколка, всідаючись під тином і повів свою розповідь...

І розповів Миколка про те, як він поцілував Князівну, як вона взяла його служити, про Буркотуна, якого двічі визволяв від чар повітрулі...

А тим часом валка під'їхала під хату, з котрої долинали звуки музики і гуляння. У віконцях видно, як сновигають у світлиці тіні, лунає сміх, грають цимбали, бухкає бубон і витьохкує сопілка. Лунають вигуки: «Будьмо!»

Гер Шмальц спішився. За ним — увесь загін. Коноводи з обозу прийняли у вояків коней і прив'язали до возів. Лучники скинули свою зброю, піхотинці поспирали алебарди на полудрабки і, підкручуючи вуса та поправляючи шапки, зібралися завітати у гості на гуляння. У командора масно блищали очка, він задоволено поправив вуса. Проте вони не піддалися — щітка щіткою. Шмальц на те не зважив і наказав:

— Нумо, панове, ходімо глянемо, що там за гульня без нас! — І кинув через плече до кухаря: — А ти візьми діжку з медом, пригостимо хлопів, — очі весело забігали. — Бачу, й молодички там є славні! Вперед, майне делібте кріга!*****

Вояки, котрих залишилось не більше тридцяти, задоволено загули. Усі вони — як один — у шапках, з вусами. Тільки лучники поміж ними, як щиглики, худі та довгоногі, з іспанськими борідками. Аж тут — знову на них війнуло вітром, наче смерчем, поскидало шапки, і вмить у всіх волосся настовбурчилося, а вуса поробилися, мов у пацюків. Та вояків і це не насторожило, вони наче збожеволіли — очі дивилися вирячкувато, вуста кривилися, й вигляд у них був, немов несповна розуму. Вони підняли свої шапки, подивилися один на одного, зареготали і пішли услід за своїм командором. Вояки підбадьорювали один одного, поплескували по спинах. Після довгої

мандрівки хотілося розваг та веселощів. Услід за ними покотив бочку з медом кухар.

Гер Шмальц першим підійшов до дверей, прислухався. За ними не перестають лунати шум, тупіт закаблуків у танці. Командор вкотре спробував підкрутити вуса і розчинив двері...

А Параска з Іваном сторожко увійшли на подвір'я сестри. Тут все зруйновано — розбиті лави, стіл, повалені дерева.

— Ти ба... — простягнув налякано Іван. — Наче військо москальське пройшло... Параско, голубонько, ходімо звідсіля. Дивися, що робиться.

— Та я тому, хто це наробив, миттю руки-ноги повикручую! — побойовому заявила Параска і погрозила комусь кулаком у ніч.

— А як це — тії, бузувіри-песиголовці? — не вгавав Іван.

— Цить! Не поминай при ночі нечистих. Щоб потім мені не довелось од них відбиватись.

Та раптом у вікні хати — наче хтось проніс вогник свічки.

Параска помітила це, збуджено штурнула Івана ліктем, що той аж крякнув і заточився.

— Глянь, хтось є вдома! А ти боявся, лайдако! То сестронька моя люба.

Вона кинулася до хати, відчинила двері... Та враз в очі вдарило світло, у вуха — музика, окрики. У Параски від подиву очі полізли на лоба. Тут тривала гульня. За щедро накритими столами сиділи хуторяни і радісно бенкетували. На столах — печеня, хліби, смажені ковбаси, копчені шинки, каші в глечиках, кров'янка кільцями, мед-пиво в кухлях. Їж, пий од пуза! Іван, виглянув з-за спини Параски і аж облизався. Аж гульк, протягуючи руки для обіймів і пританцьовуючи, з-за столу вийшла сестра Варварка.

— Парасонько, голубонько, а у нас тут свято, гуляємо, — радісно повідомила Варварка, пританцьовуючи на місці.

Параска здивовано, але радісно потягнулась до сестри і запитала:

— Яке ж у вас свято, Варко?

— Моє свято, сестронько! Моє! Поминки по мені!

І пустилась у танок, мов божевільна. За нею з-за столу зірвалися й гості і закрутились у танці, аж хата затряслась від їхнього гопака. Аж Параска отетеріла і кинулась до Варварки, заволавши так, що перекричала музику:

— Які ще поминки, ти що — збожеволіла?

А сестра не припинила танцювати і перекривила її огидним голосом:

— «Які ще поминки, які ще поминки?» А ось такі, веселі! — узяла Параску за руку і потягнула у центр танцю. — Танцюй сестро!

Але та висмикнула руку, відступила назад і побачила, що у всіх гостей замість ніг — собачі лапи!

Параска враз второпала, що й до чого, і як завелася:

— А що це за нечиста сила в хаті Варки моєї обживається?! Та щоб вас покорило! Та щоб вас святий Ілля громом побив! Та щоб вас Святі Печерські цвяхами до нужників поприбивали!

Іван теж помітив собачі лапи, перелякано підняв руку, щоб перехреститися, та до нього підскочив маленький страхітливий дідок, той, що не так давно лякав Шмальца. Халамидник погрозово, бризкаючи слиною крізь рідкі зуби, пригрозив деренчливим голосом:

— Тільки спробуй, Іване, тут тебе і розіпнемо!

А Параска тут же руки в боки — і до нього:

— Хто тут кого розпинати зібрався?! Ти — потороччя недоміркувате?! — і з розвороту так втулила йому кулаком у зуби, що той відлетів у закуток.

Музика затихла. Поганці перевели здивовані погляди на Параску. А халамидник, крізь сльози, випльовуючи зуби, заявив шепеляво:

— Се мене ніхто ніколи так по мойді не товк!

— Та крий вас Чиста Сила Небесна, ще не так втовчу! — пригрозила Параска, заочуючи рукави і готуючись до бою.

Вона осінила себе Хресним знаменням, штовхнула у бік Івана, той також перехрестився. А дідок, вказуючи пальцем на Забр'юх, враз наказав:

— Хапайте їх! Залаз ми їх на веселю засмазимо! І зжелемо без солі!

Параска, враз второпавши, що можуть бути їм непереливки, відштовхнула чоловіка назад, сама вискочила за поріг і зачинила за собою двері. Нечисть, кинувшись із розгону за ними, наскочила на

двері. Було чути, як вони лупились об деревину, — наче падали стиглі груші на дах. Потім спробував вибити двері хтось масивний. Він важко ударяв по дверях і щоразу казав: «Як боляче, дузе боляче! Ду-у-узе!»

На мить все затихло, а потім почувся з-за дверей голос, огидний, спотворений:

— Сестронько, голубонько, відчини! Це я — твоя Варка.

А за цим — гавкотливий регіт нечисті.

— Не сестра ти мені, потворо! — відповіла Параска. — І ніколи не будеш! Скажи ліпше, куди поділа мою сестру?! І я тебе не боляче до пекла відправлю!

Та з-за дверей у відповідь залунав грубий собачий голос:

— *Рабі лас рабі алл бок! Рабі ням-ням!*

— Яка ще почвара оце гавкає? Я тебе так погодую, що подавишся!

І знову голос «Варки»:

— Сестронько, голубонько, відчини!

— А ти, потворо, гидь така, сама спробуй, відчини.

— Так двері осикові, сестронько... Не сила мені їх відчинити!

— Так ото ж. І хата з осики, що ваша нечиста сила її боїться. А як вона добре горить! — І звеліла Іванові: — Видобудь вогню!

Як тільки той дістав кресало, за дверима зчинилось таке дике виття і така метушня, удари по стінах, дверях, немов сам Марко по пеклі гуляв. Іван черкнув кресалом, запалив жмут соломи і став, чекаючи наказу Параски, та враз за дверима все замовкло, заспокоїлось.

— Зачекай, не пали, — сказала Параска. — Вгамувалися нечестивці. Гляну, що там сталося.

— Не треба, Парасонько-голубонько! — заходився жалібно просити Іван. — Давай звідсіля тікати!

Та «голубонька» знову дала йому добряче ліктем під ребра, він аж осів. Тихенько відчинила двері... але в кімнаті було темно, порожньо, зловісно, наче хвильку тому тут не біснувалася нечисть.

Іван визирнув у неї з-за спини і тільки промовив:

— Ти ба... Куди ж вони поділись?

— Мабуть, примарилося... — вирішила Параска, різко зачинивши двері.

— Такого й у страшному сні не могло примаритися, — заперечив Іван, інтенсивно хрестячись. — Йдемо звідсіля!

— Я тобі зараз піду, лайдако! Поки сестру не відшукаю, не вступлюся з хутора! Перебудемо тут ніч, а завтра зранку — підемо її шукати.

...Гер Шмальц з товариством весело ввалились у сіни. Він виричкувато обвів поглядом своїх камрадів, показуючи пальцем на двері, за якими у світлиці шуміло гуляння. Мовляв, зараз, розважимося! Вояки у нього за спинами весело загуділи, мовляв, давай скоріше. Гер Шмальц штовхнув вперед двері... Та враз... музика обірвалась, за дверима морок і пустка. Проте за інерцією всі вояки влетіли до світлиці. І заціпеніли від подиву... Вони стояли в цілковитій темряві, здивовані і налякані. Раптом здалеку, мовби, за сотню кроків від них запалився дрібний вогник, почав наближатись, збільшуватись. І перед вояками постав старезний потворний дідуган, убраний лише у подерту сорочку до колін. В руках у нього немилосердно чаділа чорна, потворна свічка...

Дідуган огидним голосом загарчав до вояків:

— *Мунту ме тунама на дагну нва я нзанді!* Тобі казали сюди не їхати! Чому ти поїхав?! Чому порушуєш наш спокій? *Мунту кулута гонсо не бунене канс, гер Шмальц!*

Вояки оторопіло дивились на старого і не розуміли, що відбувається. Дід розвернувся — і полум'я свічі вихопило із пільми постаті песиголовців, що стояли у нього за спиною. Їхні морди погрозово шкірилися з-під каптурів.

Один із нечестивців прогарчав:

— *Ан'їур бакітан! Мор жас хім! Он жомиж акір пок-лот!*

Дідуган загарчав у відповідь:

— *Пок-лот кінваніну казум! Яш акір!* — і, люто виблискуючи очима, показав своїм песиголовцям на вояків. — *Рабі лас рабі алл бок!*

Вояки наче прокинулися і, відштовхуючи один одного, в паніці кинулися до виходу.

А тим часом на вулиці все ще чути музику. Кухар, поспішаючи, котив перед собою діжку з медом. Втомився, розігнувся, щоб перепочити, і ногою підпер бочку. В хаті, це видно у вікнах, тривала гуляння. Кухар, стоячи над бочкою, витер піт з потилиці. Тут до нього підійшла гарненька молодичка і грайливо звернулась:

— Воячку, а чи добрий у тебе мед?

Кухар, зацікавлено оцінивши молодичку, відказав:

— Мед славний, з погребів самого пана гетьмана!

— То пригости... — лукаво заблимила очками.

Кухар, задоволено розправляючи вуса, відказав:

— За поцілунок твій, молодичко, залюбки пригощу гетьманським медком.

Та в цю мить з хати, штовхаючись, кинулись панічно вибігати вояки на чолі зі Шмальцем. Вони стрімголов промчали повз кухаря. Він тільки запитально простягнув руки до них. Але на нього ніхто не звернув уваги — жовніри бігли, ніби їм п'яти салом намастили. Нічого не розуміючи, кухар повернувся до молодички, та на її місці вже стояла стара потворна карга, яка склала бантиком губи і простягнула свого брудного кухля.

— Нехай буде по-твоєму, цілуй мене, — сказала вона грайливо.

Кухар, мов ужалений, підскочив на місці і з криком:

— Цур мені! Цур! — кинувся услід за побратимами. За ним, перевалюючись з боку на бік, покотилась діжка.

Вояки кинулись до коней і один поперед одного почали заскакувати на них. Бердники та лучники, котрим не пощастило мати коней, пішим ходом дали драла із хутора, аж закурилось. За ними поспіхом розверталися підводи, від чого у них ламались осі та відлітали колеса. Візники, не маючи на те ради, покинули все і помчали услід за командором, що першим вигнався з хутора.

Миколка з Христиною сиділи під тином. Наш бурсак щойно закінчив розповідь про свої дивовижні пригоди з Лісовою Князівною. Христина хотіла у нього щось розпитати про Буркотуна, як враз з хутора панічно кинулося розбігатися вояцтво — хто куди. Миколка звівся на ноги, щоб ліпше бачити, та «Харитон» смикнув його за руку.

— А я ж їх попереджав. Не вірили. Тепер якщо хтось і врятується від нечисті, то надовго запам'ятає Чорний Хутір.

— Що ж там могло статися? Що їх так налякало? — здивувався Миколка.

— Тобі ліпше навіть не думати про це.

Останнім з хутора вибіг обозний люд. Тільки й чувся глухий тупіт їхніх чобіт по дорозі та збитий подих.

А від обозу, що залишився з іншого боку хутора, лунало перелякане іржання коней, окрики незрозумілою мовою, дзенькання розбитого посуду, гуркіт розтрощених ящиків та переможний регіт з виттям.

Почувши це, Христина з Миколкою заховались за пагорбом. Кінь Миколки зрозумів, що відбувається і заховався за стару клуню, схвильовано краєм ока спостерігаючи за дорогою.

— Казав мені Буркотун, що понад усе на світі люблять песиголовці золото, мабуть, шукають його в обозі, — пригадав Миколка...

Аж тут на дорозі не забарились з'явитись пекельні вершники — песиголовці. Вони наче летіли, тихо розсікали повітря і моторошно шаруділи своїми плащами. За ними — розтинали повітря розмиті густі тіні — повітрулі. Уся ця погань кинулась наздоганяти військо Шмальца. А ще за якийсь час показалися інші нечестивці, які тягнули пограбований обоз. Їх вів за собою халамидник з квадратною головою. І тягнув на собі діжку з гетьманським медом. За ним плелись і тягнули вози, упирі, вурдалаки, вовкулаки, полудники, чугайстри, хухи, перелесники, підкидьки та інша гидь нечестива. Вони крокували як переможці та щось вигукували своєю дикою мовою.

— А де ж наші Забрьохи? — Христина схвильовано притулилась до Миколки. — Мабуть, і їх взяла нечиста сила...

— Та нічого з нами не станеться! — Іван надійшов іззаду, неабияк налякавши «хлопців». — Від Параски нечиста сила тікає, як від Святого Пантелеймона болячки.

— А як вам вдалося врятуватись? — здивувалась Христина.

— Ой, дітки, такого страху натерпівся, що гай-гай. Якби не наш бомбардир — Параска, було б мені непереливки. Так ось, ходімо до нашої хати. Нечисть із хутора наче забралася. То Параска зараз прибирає там, ікони на покутті чіпляє. Ходімо. Не в лісі ж вам ночувати.

Христина з Миколкою радо погодилися. Миколка узяв за повіддя свого коника і повів до обійстя Парасчиної сестри.

У хаті вже було прибрано і затишно. Миколка з Христиною зайшли у світлицю, перехрестились на ікони. Моторна Параска поралась біля печі. Помітивши гостей, незадоволено буркнула до «Харитона»:

— А ти чому це в хаті шапки не скидаєш?

— Не можу.

— У тебе що там, роги? — взяла руки в боки Параска. — Ану, шапку скидай! У хату прийшов! У хаті усі чоловіки мають скинути шапки! Ти ж не дівка!

І тут Христина мусила зізнатись:

— Таки дівка...

Вона скинула шапку, з-під неї випало густе чорняве волосся і розсипалося по плечах. Іван від несподіванки сів на лаву і перехрестився. Миколка здивовано опустився поруч з Іваном. Біля них з подивом усілася й Параска.

— Дівка я... — зітхнула Христина. — Донька пана Адама. Йшла до його ясновельможності гетьмана Костянтина з грамотою...

— Ти ба... — подивувався Іван.

Параска вкотре штурхонула його ліктем під бік, що той аж кречнув і сказала:

— Ото ти, панночко, натерпілася... То, прошу вас, пробачте за нашу сірість, що ми так до вас по-простому.

— Пані Параско, я не з тих панянок, що служниць б'ють по вилицях. Я з простими дівками зроста.

Миколка нарешті отямився, звівся і з поклоном сказав:

— Вітаю чемно, шляхетну пані Христину. Готовий взятися до виконання своїх обов'язків учителя.

— Ще рано, Миколко. Ще нам треба вирішити, що робити узавтра.

— А я, пані, гадаю так: утікати нам звідсіля треба. Бо якщо та погань дізнається, що ми тут... — заявив боязко Іван.

— Та я їм роги пообламую! — заявила Параска. — Я тих песиголовців — на чоботи!

Іван на те закотив очі і уявив, як у світлиці песиголовці, задерши лапки, стоять перед Параскою. Вона смикає за груди одного, уважно оглядає його і командує по-діловому:

— Цього — на чоботи для пана Адама! — періщить в морду, той падає замертво, вона кидає тушу Іванові: — Лупи шкіру! — притягає іншого, оглядає. — Ні, цей не піде, хіба що на мило, — і того тулить в морду, кидає на іншу купу, і до наступного: — Ану, йди сюди, потороччя чортове!

Іван задоволено закивав, але враз — перед очима...

Наступний песиголовець підійшов до Параски. Це — вожак, сам Ан'їур. Він люто загарчав:

— *Я ке ванда на суді я їнсі сіму я калунга сіму я нзаді на пене пене я нузіла лукану!*

Картина була така яскрава, що Іван з переляку аж підскочив з лави.

— Ти чого, одоробло! Знову заснув?! — обурилась Параска. — Ну, що за людина: сидів би — спав би, їв би — спав би, спав би й те — спав би!

Іван озирнувся, полегшено зітхнув, сів на лаву і знову уявив... Ан'їур люто загарчав до Параски:

— *Я ке ванда насуді я їнсі сіму я калунга сіму я нзади на пене пене я нузіла лукану!*

А Параска, спокійно вислухавши тираду, заявила:

— Та що ти все «я» та «я». Ти то ти й ти, мені що?

І втулила йому в морду так, що той аж перекинувся. Задоволено глянула на здохлого песиголовця, що лежав, висолопивши язика, і заявила Іванові:

— А цього штукаря я сама лупити буду. Шкіра, глянь, яка — золото, — оглянула ближче. — Бо з твоїми кривими лапами ще пошкодиш, лайдако ти! То панночці буде на черевички.

Іван, задоволений уявленою розв'язкою, радо покивав.

А Параска сказала:

— Повечеряємо, що Бог дав, та й ляжемо спати. Хату сестра поставила з осики. Нечисть не любить цього дерева, боїться. Хіба може полякати нас трохи. А завтра вранці я шукатиму сестру, — та й обернулась до Івана: — І жоден харпак не стане мені на перепоні!

— Ми вам допоможемо, — вирішила Христина. — А як знайдете сестру, то і я знайду батька.

— Я з вами, пані Христино, — зголосився Миколка. — Тепер — ні на крок від вас!

І залишилися вони ночувати у самому лігві песиголовців. Як їм там спалосся-відпочивалосся, один Бог знає. Усю ніч з лісу долинали якісь вигуки, співи, та не ті, які співають у нас. Було схоже, що песиголовці святкували ще одну свою перемогу...

А вдосвіта жоден півень не проспівав радість сходу сонця, жодна пташка не привітала початок нового дня — хутір мов вимер... Тільки Параска вдосвіта так почала хропіти, що й побудила усіх.

Помолившись Богу, наші мандрівники стали збиратись в дорогу. Миколка був уважним до Христини, допомагав умитись, подавав рушника утерти личко, тримав дзеркальце, щоб могла вона причепуритись і розчесати своє густе смолисте волосся. Помітно, що

дівчина йому подобалась. Та шарілась, але була задоволена від його уваги.

А поки молодь збиралась, Параска роздавала вказівки Іванові, аж втомилась — і те подай, і те принеси, і це перестав. А коли надокучило, закерувала:

— Ходімо, подивимось, що залишилося від обозу, — добро не має пропадати, а нашому війську теж потрібно харчуватися!

— І мед у них має бути добрий, — вів про своє Іван. — Я сам бачив, як пани шляхтичі попивали... Така, мабуть, смакота...

— Тю на тебе, лайдако ти! Голодній кумі своє на умі! Зберемо, що залишилось, а вже потім подамося до лісу!

До них із цікавості приєднались і Христина з Миколкою.

Іван перекладав мішки з військового обозу на свій віз. Параска по-господарськи вказувала йому, що брати і куди класти. «Одоробло» та «лайдака» не полишали її мови. А молоді, позаглядавши з цікавості по возах, помітили розбиту скриню, що лежала посеред дороги. У ній було повно срібних монет.

— Схоже, на військову скарбницю... — зауважив Миколка.

— А чому тут тільки срібло? — здивувалась Христина.

— Дивися, у цій частині, — Миколка показав розділену на дві ділянки скриню, — мабуть, лежало золото, його вони й узяли. Видно, срібло вони зовсім не жалують...

Миколка узяв одну монету, придивився до неї, прийняв і показав панночці:

— Наче шкіра обсмалена прилипла. Що б це означало?

Та враз на дорогу з лісу вийшов гер Шмальц. Він бадьоро крокував, дивакувато роззираючись. І мав такий самий дурнуватий вигляд, як і вчора. Наша четвірка здивовано подивилась на бравого командора. А Шмальц підійшов, по-діловому ударив себе нагаєм по чоботу і заявив сердито, чомусь шепелявлячи:

— Со се таке?! Цьому ви глабуєте віськове добло?! Се називається малоделство! Я вас буду екзикуювати!

Параска аж обурилась:

— Та хто тут мародурствує, га? Порядок наводимо! — та враз зацікавлено глянула на командора, придивилась — у того аж забігали тривожно очка, і поцікавилась:

— Пане Шмальц, а що це ви так шепелявите, наче я вам ще звечора в пику втулила? Чи може ти — той дідок, що вчора Івана хотів розіп'яти?

«Шмальц» враз припинив прикидатись і розреготався:

— Упісьнала свою лоботу! — вмить перекинувся на халамидника і закричав сердито: — Геть звідсіля, люди! Тут вам не місце! Забилайтеся, поки ми доблі! Забилайте своє слібло і йдіть геть!

— А то що буде, ти недомірку? — поцікавилась Параска погрозово.

Дідок знову перекинувся на Шмальца і по-військовому завив:

— Яксьо до полудня не покинете телитолію хутола, матиму сесть вас атакувати! Я, я натюльльхь! Саме так, атакувати!

Параска, не довго думаючи, підскочила, та знову зацідила «Шмальцу» в пику. Той відлетів і упав у дорожню пилюку.

— Що тепер скажеш, недомірку? — поцікавилась Параска.

Шмальц, скиглячи та випльовуючи рештки зубів, поповз до лісу.

— Ну, со ти до мене всепилася? Со ти мене все б'єс? Я з Лісове стласило, мене всі боясся, а ти мене — в мойду! Хіба так мозьна? Так не мозьна! Не по своїй волі я тут зь вами, а сам, — наголошуючи, підняв палець вгору. — Сьорний Ватазок наказав! Сам Ан'їул!

— Та повзи вже до своїх нечестивців, одоробло ти лісове, — погрозила кулаком, — і передай Сьорному Ватазкові Ані-юлу, що хай ліпше поверне мені мою сестру... Бо я вам усім таке влаштую, що ваші потворні діти будуть своїм потворним дітям розповідати страшні казки про саму Параску Забрюху і пудити у штанці!

— І мого батька з побратимами, щоб повернув! — втрутилась Христина.

Шмальц на це здивовано зупинився, повернувся до неї і зацікавлено запитав:

— А се ссе хто с вами? Цьому до мене сапка говолить?

Насправді Лісове Страшило не могло бачити Христину, він бачив тільки трьох — Параску, Івана і Миколку. На місці, де стояла Христина, він бачив тільки шапку, що зависла в повітрі. І це дуже його здивувало:

— В сапки є батько і поблатими? Тепел я лосумію, сьому ви такі холоблі... — знову підняв палець догори. — У вас є сялівна сапка!

І зник, розчинившись у повітрі. Наша компанія тільки встигла з цього подивуватись, як враз позаду почувся сердитий голос:

— А зі мною хтось порадиться? Хтось здогадається подути в пищика?

Всі озирнулись і побачили, що на полудрабку сидить Буркотун у блискучих шатах пажа. Параска тільки взялась за бучка і зібралась перехреститись, як лісовик заявив увічливо:

— Спокійно, пані, хоч я і добре створіння, що засвідчить пан Миколка, але створіння лісове, а ми, народ лісовий, не зносимо цього. Боїмося... Зрозумійте правильно...

— Це правда, не треба... — підтвердив Миколка і познайомив зі своїм приятелем: — Це — Буркотун, паж Лісової Князівни.

— Ти ба... — здивовано розкрив рота Іван.

Але Парасці це не подобалось:

— І що з того, що ти лісове створіння? Бачили ми таких, один щойно ледь живий відповз!

— Якщо він з добром прийшов, не виганяти ж його... — вирішила Христина.

Параска невдоволено пробубніла собі під носа щось незрозуміле.

Миколка радісно кинувся до лісовика:

— Буркотуне, добре, що ти з'явився, у нас тут таке... Підкажи, як визволити з біди батька пані Христини, як подолати песиголовців?

Буркотун, наче не слухаючи Миколку, розмахував руками, мовляв, продовжуй, продовжуй собі. А потім зробив заперечний жест, мовляв, зупинися. Демонстративно дістав з кишені пищик і далі рукою, мов диригент, показав Миколці, ну, давай, свисти... І тут Миколка згадав, що треба зробити. Дістав пищик і засвистів. Буркотун показово зіскочив з воза.

— Ось і я! — завив весело. — Пане Миколко, чим я вам можу допомогти?

— А що — без цього всього не можна? — не зрозумів Миколка.

— Хоч ти й служив у Князівни нашої, а розуму не набрався, — пояснив Буркотун. — Дивуюся, як ти собі не зарубав на носі, що у народу казкового нічого просто так не відбувається. Не можу я за власною волею прийти і тобі допомагати...

— Але ж прийшов!

— Щоб пересвідчитися, що ти обрав вірний шлях! А тут, бачу, у вас така катавасія...

— Та досить тут повчати, створіння ти казкове! — заголосила Параска. — Як нам побороти песиголовців і повітруль? Щоб їх покрутило, погань лісову!

На що Буркотун обурено відповів, зверхньо оцінивши її з ніг до голови:

— Так-так, пані, прошу тут не керувати мною. Я можу допомогти тільки пану Миколці. І не треба різними словечками мене обзивати.

— А ти не бачиш, що твій Миколка не знає, що й сказати? Тільки милується панянкою, очей з неї не зводить! — не вгавала Параска.

— Ага, тут ще є панянка... — здогадався Буркотун. — Христина, якщо я не помиляюся... Чиста душею і тілом, тому для нас невидима. А я гадав — просто шапка балакуча. Це добре...

Христина аж образилась, притупнувши:

— Ніхто мене ще шапкою балакучою не обзивав!

Буркотун галантно вклонився шапці і промовив:

— Шляхетна панночко, пробачте мені моє невігластво. Але тільки з одного вашого голосу я розумію, що ви витончена і вихована панночка. Цілую ручки, — ще раз вклонився. — Готовий спокутувати свою невихованість, — пошепки до Миколки: — Навчайсь шляхетних манер, поки я тут.

— Годі, Буркотуне, — попросив Миколка. — Підкажи, що ми можемо зробити, як побороти песиголовців?..

Буркотун зітхнув:

— Добре вже, люди, допоможу... Утім, дивуюся, чому ви такі неуважні... — підійшов до срібних монет, що лежали в розбитій скрині. — Як вам здається, чому песиголовці не взяли срібло? Чому вони навіть не доторкнулися до часнику?.. — вказав пальцем на мішок. — Ехе-хе... Темна епоха, темні часи... Сподіваюся, років через п'ятсот навіть діти будуть знати, що часник і срібло їх у-би-ва-ють! А ще осикові кілки.

— Точно! Вони обсмалили шкіру об срібні таляри! — здогадався Миколка.

— Ти ба...

— Атож! — погодилась Параска. — Вчора вони не могли навіть двері відчинити з осики!

— То що — будемо з ними битися осиковими кілками і кидатись таярами? — не зрозумів Миколка.

— Був би я хрещеним, прикликав би Господа у свідки, — заявив Буркотун, — що таких дурнів світ ніколи не бачив! Берете в обозі солонину, хліб... а тут є дещо цінніше: порох, гармата та луки!

— Тобто нам варто набити гармату таярами і стрельнути по песиголовцям? А ще — наробити стріл з осики та нарізати наконечники зі срібла? — здогадалася Христина.

Буркотун, котрий бачив тільки шапку, буркнув до компанії:

— Шапка від вас розумніша... Е-е-е, пробачте, панночко... Тому запрошую до роботи. Часу у нас обмаль.

— А хто з гармати вміє стріляти? — розвів винувато руками Миколка.

— Шапка уміє все! — пожартувала Христина.

— Гайда, до роботи усі, — наказала Параска і штурхнула Івана: — і ти, лайдако, теж!

Параска заходилася всім роздавати вказівки, показуючи, що кому робити, вказівним пальцем. Чоловік узявся нарізати з осики гілки на стріли та кілки. Буркотун з Миколкою викотили гармату, розвернули вози в оборонну позицію. І тут наш бурсака поцікавився в Буркотуна:

— А тепер кажи чесно, що тебе сюди привело?

— Та я ж правду сказав... — винувато закліпав очицями лісовик.

— Кажи-кажи, бачу, що обманюєш...

Буркотун зітхнув і зізнався:

— Лісова Князівна хвилюється, що песиголовці не на жарт розгулялися. Раніше вони себе так не поводити. Коли-не-коли влаштують набіг на село чи містечко... А тут... Кажуть, що новий вожак у них. Лютий... Ан'їур...

— Чому ж ви самі не боретеся з ними?

— А кому боротися? Ми — мирний народ... Це десь у чужих лісах та горах живуть ельфи, гноми... То вони — так, уміють добре воювати. Але у них — свої вороги, різні орки та гобліни, їм не до наших проблем...

До Буркотуна наблизилась шапка. Він поштиво їй вклонився.

— Пане Буркотуне, — мовила Христина, — я ось що подумала: воювати песиголовців, ми знаємо чим, а як бути з повітрулями?

— Та то одне поріддя, лиш би влучити в них з лука — розлетяться на дрантя.

— Але нас мало, — зітхнула Христина.

— Та це не біда, — запевнив Буркотун.

Узяв пищик, свиснув, і за мить перед ним постав десяток лісовиків. Один в один — трудяги з кирками, із потертими штанями і зашкарубленими від роботи руками. Всі вони насуплені, наче невдоволені тим, що їх відірвали від улюбленої праці. З-під лоба дивляться на людей і самого Буркотуна.

А той став перед своїм невисоким військом і завив:

— Вас навчить стріляти з луків ця шапка, — вказав пальцем на Христину. — Робіть все, що вона накаже. І щоб скоро були мені, як справжні стрільці! — А Христину попросив: — Вимуштруйте їх добряче!.. І мене разом.

Лісовики тільки невдоволено загули, але вишикувалися перед шапкою і запитально на неї втупилися.

— Що ж, почнімо, панове... — сказала «Шапка», узявши лука. — У правних руках — це страшна зброя для ворога.

Лісовики неуміло беруть луки, щось бубнять собі під носа, роздивляючись незнайому для них зброю. Один з них неуміло натягнув тятиву і вдарив себе по носі. «Йой-йой-йой», — забідкався від болю. Інші, побачивши це, розсміялись зі свого приятеля і заходилися передражнявати — смикати за тятиву, видаючи звук: «Пу-у-у-м», хапаться за носа і приспівувати: «Йой-йой-йой... Га-га-га-га-га!..» Вийшла пісня. Приспівуючи, лісовики стали пританцьовувати, і це їх неабияк веселило. Христина намагалась припинити це і просила їх: «Панове-панове, у нас немає часу на розваги...»... Проте ті її не слухали і продовжували: «Пу-у-у-м... Йой-йой-йой... Га-га-га-га-га!» Поки не втрутився Буркотун. Він спочатку зацікавлено дивися на це дивне дійство і бурмотів собі під носа: «Нічогенький танок... Бойовий». А потім свиснув у пищика. Лісовики затихли, перевели погляди на пажа Князівни. Він же патетично заявив:

— Вільні громадяни великого Лісового Князівства! Тепер у вас є справжній бойовий танок і справжня бойова пісня! Я гордий за нас! Далі нам залишилось навчитись воювати, щоб не зганьбити славного роду лісовиків і показати людям, що і ми не з лопуцька. Не підведіть мене!

Підбадьорені лісовики, наче досвідчені вояки, хором відповіли:
— Так є, пане Бур-ко-ту-не!

І лише після цього взялися тренуватись. Казкові істоти швидко навчались науці стрільби, тому скоро стали влучати у всі цілі, які їм виставляв Іван. Він ледь встигав ухилитись від стріл — лісовики наввипередки намагались поцілити в мішені. Навіть Параска похвалила свого чоловіка:

— Завжди б так працював, як зараз!

Ось так невелике військо, яке зібралось на Чорному Хуторі, кинуло виклик Чорному Вожаку на ім'я Ан'їур та його зграї. Вони нагострили осикові кілки і повтикали їх у землю так, щоб ворог не міг під'їхати до табору. Іван наробив багато срібних наконечників та приладнав до стріл. Особливо старався Миколка, щоб сподобатися панночці. Вони з Параскою вивчали артилерію.

* * *

Хлопці біля вогнища задоволено посміхались, слухаючи історію. Їм подобалось, що добро вирішило стати проти зла зі зброєю в руках.

Проте Андрійко дечого не розумів:

— А що, хіба лісовики не бояться срібла, осики, часнику?

— Ні. Це не ті хлопці, щоб боятися таких речей... — пояснив Мельник. — А ось звичайного чотирилисника конюшини — справді бояться. Чому так? Та хто його знає... Така вже їхня природа. І ось настав полудень. Наші вояки заховалися за возами, озброєні луками. Аж тут Параска спохопилась...

* * *

— А часник?! — зарепетувала Параска. — Де часник?!

— Ти ба... Забули! — забідкався Іван і розв'язав мішок із часником.

— Усім їсти! — наказав Буркотун.

Він перекинув посеред становища мішок. Лісовики накиннулися на часник і поїдали його просто з лущинням, огидно чавкаючи. У них сльозились очі, патьоки текли по щоках.

Параска нарізала солонини, хліба, почистила кілька головок і запропонувала казковим створінням, та ті невдоволено відвертались від людської їжі і, захланно чавкаючи, пакували таку смакоту, що не

варто було їм і заважати. Христина теж узяла головку часнику. Та Буркотун її зупинив:

— Вам не треба це їсти, шановна панночко, бо вам потрібно ще порятувати вашого батечка... Потім поясню.

Параска, мелькнувши кілька зубків часнику з салом, повернула голову і побачила, що з лісу наближаються зловісні вершники. Вона заверещала:

— До бою! Всі до бою! — і кинулась до гармати, біля якої порався Миколка.

— До бою! — наказав Буркотун.

Лісовики, витираючи рукавами лушпиння, що налипло довкола рота, і клейкий часниковий сік, встали на позиції. Один з них, смикнувши тятиву, завів: «Йой-йой-йой... Га-га-га-га-га!» Інші лісовик зосереджено підхопили: ««Йой-йой-йой... Га-га-га-га-га!» Запивши часник добрим кухлем меду, їхню пісню безголосо підхопив й Іван: «Йой-йой-йой... Га-га-га-га-га!» За що отримав від Параски ліктем під ребра.

— За що, Парасонько?!

— Не каліч гарну пісню, одоробало!

Христина зайшла усім за спину, взяла свій лук, прилаштувала стрілу, натягнула тятиву і так завмерла.

А від лісу мчать, немов летять, чорні вершники і погрозово розмахують кам'яними сокирами. Їх півтора десятки, стільки ж над ними повітруль. Позаду них «піхота» — різна погань: упирі, вурдалаки, вовкулаки, полудники, чугайстри, хухи, перелесники, підкидьки... Проте біжать на рівні з кіньми. Іззаду їх підганяє канчуком на тринадцять хвостів Чорний Ватажок Ан'їур. Вони наступають, наближаються, наростає моторошний гул від тупотіння їхніх некованих коней, чути посвист вихорів, з якими мчать повітрулі...

Наші герої, дивлячись на цю атаку, спокійні, зосереджені, лише у Миколки на чолі виступив піт. Параска у бойовій стійці тільки й чекає наказу Христини. Христина збуджено подивляється вперед, очікуючи миті, коли нападники наблизяться на лінію пострілу. Тільки Іван не може всидіти на місці:

— Ой, даремно наперся часнику, тепер сушить, мов у пустелі...

— Та напийся вже чогось, тільки не стогни! — милосердно дозволила Параска, тримаючи в руках смолоскип.

Іван задоволено перехилиє кухоль меду і виглядає з укриття:

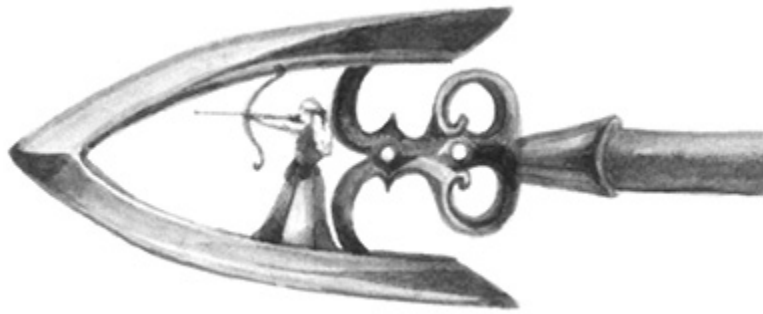
— Ти ба... Оце зараз буде мертвяків...

Він теж зготував свого лука. І тут Христина дала наказ:

— Гармата! Вогонь! Лучники! Стріляй!

Гримнув постріл, гармата відкотилася назад, в небо злетіло півтори десятка стріл...

Постріл срібними монетами скопив кількох кіннотників та повітруль. Вони чорним густим димом розірвались в повітрі, наче їх і не було. А на місці вершників на землі з'явилися маленькі жалісні песики, що, підібгавши хвости, тікали з поля бою. Повітрулі ж оберталися на ворон, які перелякано летіли геть. Стріли також прошивали союзників вершників, і вони, вибухали димовими хмарками і перетворювалися на дрібну живність. Та ці втрати нападників не зупинили. Вони неспинно продовжували, мчати, летіти і бігти у напрямку табору. До оборонних рубежів їм залишалося зовсім мало...

Миколка з Параскою у поспіху перезаряджають гармату. Лучники продовжують стрільбу. Наступний постріл гармати... і нападників залишилося набагато менше. Вони зникають і зникають після кожного пострілу...

Частина нечисті таки добігає до табору, натикається на кілки і так само зникає. Одна з повітрень прорвалася у табір. Вона кинулась до Буркотуна, з лютим виглядом зависла над ним і дико заревіла. Та Буркотун не був боягузом. Він сміливо відригнув на неї запахом часнику, повітря, задихнулась, вхопилася приречено за горло і — вибухнула, а замість неї в повітря злетіла перелякана галка. Кількох повітрень лісовики з луків зрізують просто на підльоті до табору. Параска й собі схопила одну таку бестію голіруч. Та затріпотіла у неї в руках.

Іван милосердно попросив:

— Та не муч ти вже тварюку, дай їй спокійно здохнути!

І Параска насадила її на кілок. Натомість у небо замість неї злетів похлипливий горобець.

— Ось так треба воювати! — заявила по-бойовому Параска. — Ворони у них летять... Чим дрібніше, тим спокійніше!

— Та ти ж бомбардир! — задоволено похвалив дружину Іван.

Напад захлинувся. Ан'їур притримав коня і, не розуміючи, що відбувається, почав тупотіти на одному місці. Поряд із ним уже немає жодного песиголовця, тільки кілька повітруль, що теж зупинились і зависли у повітрі. Коротконогі нечисті, котрі щойно бадьоро йшли у наступ, зараз злякано тікали у бік лісу.

Ан'їур розгублено озирнувся і зрозумів, що битву програно. Він істерично заверещав, бризкаючи слиною, в бік табору:

— *Рабі! Рабі! Я ке фіган гбанба ві я їнсі пене тан лорі! Івадіі я нзаді аті калунга лорі! Арум тесу аю торо хьям я нузіла лукану! Рабі-і-і-і! Рабі-і-і-і-і!*

Лісовики та Іван з Параскою переможно подивлялись на поле бою. Лісовики тихцем наспівували свою нову пісню: «Йой... Га-га...»

Миколка знизав плечима на крик песиголовця і запитав Буркотуна:

— Що це він гавкає? Погрожує?

— А я хіба знаю? То ви, пане Миколко, навчені мовам, а ми...

— Авжеж, не вигадуй. Ти все розумієш...

У Буркотуна знову хитро забігали очиці:

— Ну, не все я розумію... Кричить, щось таке: люди, люди, я ще повернуся, але спершу вб'ю полонених і повернуся, щоб убити вас. Моє чарівне питво поверне моїх вояків і їхню силу! Ще викрикує різні непристойні лайки. Щось таке.

— А як тепер нам порятувати полонених? — спохопився Миколка і схопив за обшивку Буркотуна.

— Миколко-Миколко, — відштовхнув той бурсака, — а тобі твій кінь навіщо подарований, швидкий, як думка?! Тільки скажи, куди тобі потрібно, і він миттю домчить тебе! Бери його, бери пані Христину, і мчіть у табір песиголовців. Знайдіть чарівний напій і вилийте його в болото! Без нього і Чорний Ватажок безсилий, і ті цуцики з воронами не зможуть знов обернутися потворами.

Христина зі згодою покивала, мовляв, я поїду. Параска не могла не вставити своїх п'ять сотиків і хотіла щось сказати, але Буркотун клацнув пальцями — і вона застигла мов укопана. Іван зацікавлено розглядав дружину, махав руками у неї перед очима, кривлявся, показувати дулі...

— Тільки знайте, що кайдани, у які закуто полонених — теж чарівні, — застеріг Буркотун Христину з Миколкою. — Їх може зняти тільки людина з чистим серцем і душею.

Миколка на мить замислився, зацікавлено глянув на Буркотуна і запитав:

— Ану, Буркотуне, скажи мені правду, чому тебе двічі полонила повітруля?

У того знову забігали очиці, і він знехотя відказав:

— Та через золото.

— Правду! — притупнув ногою Миколка.

Буркотун обвів усіх сердитим поглядом і зізнався:

— А звідки я б усе це знав: про срібло, осику, часник, чар-зілля... Вивідував, шпигував, прикидався. Ось вони мене і хотіли схопити. Щоб нікому не відкрив їхніх таємниць... Аж тут ти і нагодився. — Повернувся до Христини і пояснив: — А до зілля дійти можете тільки ви, панночко, бо його охороняють двоє страшних двоголових песиголовців. Вони вас не помітять. Тому добре, що не їли часнику. Його вони чують здаля.

— А як я перекину діжку з зіллям?

— Та яка там діжка! Вони ретельно пильнують це зілля, бо залишилося трохи у глечуку. А того, хто умів варити це зілля, убив один хоробрий чоловік... Давно це було... Тому, коли ви це зробите, позбавимося повіки цих нечестивців.

— Не гаймо часу, треба їхати, — вирішила Христина.

— Правда, панночко, — погодився Буркотун. — Час вирушати. — І до Миколки звернувся: — А ти показав себе справжнім лицарем і вояком. Та запам'ятай, поки пищик у тебе, можеш кликати мене на допомогу. Або коли просто стане сумно і ти захочеш поговорити зі мною, клич. Бувай здоров!

Іван побачив, що вони прощаються і кинувся до Буркотуна:

— Пане, пане! А навчіть і мене так пальцями клацнути, щоб коли Параска свариться, то її заціпило.

— Не можу, Іване, тоді нам усім не так буде весело жити! — І до Христини з Миколкою: — А ви любіть одне одного!

Буркотун з пошаною вклонився усім на прощання, за ним — лісовики; і враз ця казкова компанія зникла.

— Ти ба... — промовив Іван.

Параска вийшла із заціпеніння і першим ділом кинулась до молодят, які зворушливо обіймалися:

— Е-е-е! Годі вам! Почнете цілуватися, і не стане «чистої серцем і душею». Побачать тебе, пані Христіно, двоголові цуцики. Що тоді? Як я сестру порятую, а ви батька?

Христіна відштовхнула від себе хлопця:

— Рушаймо!

Вони один за одним заскочили на коня і Миколка наказав:

— У табір песиголовців! Вітром неси!

Кінь хвильку потупотів на місці і, мов вихор, злетів у небо.

Іван, проводжаючи поглядом молодят, тільки й сказав:

— Ти ба...

Параска, милуючись польотом, водночас узяла Івана за шкірки і просичала:

— Дулі мені сукав... Кривлявся до мене... Пальцями хочеш так клацнути, щоб я заціпеніла?! — і розвернулась до мужа, щоб дати йому прочуханців. — Харпак ти! Одоробало ти нещасне!

Іван перелякано зіщулився, дістав з-за пазухи уламки від талярів і по-підлабузницьки показав їх Парасці:

— А я ось тут, Парасю, грошенят припас... Поки стріли робив, обрізки полишалися.

І Параска, міцно взявши в обійми Івана так, що у нього аж кості захрумтіли, сказала з усією своєю любов'ю:

— Який ти у мене гарний господар, лайдако... А тепер іди в поле і збирай всі стріли, знімай срібні наконечники! Скільки грошви перевів, харпак ти такий-сякий! Бігом у поле збирати стріли! А ще — дукачі шукай, якими лупили з гармати. І добре шукай, все до гроша! — штовхнула Івана так, що він мало носом не заповорив, і собі під ніс, мрійливо: — Хатину нову купимо в Острозі...— роззирнулась. — А поки я ще тут помародурствую, як казав гер Шмальц. Чи не гер Шмальц? Хто його знає, що то було за потороччя, щоб його в дулю скрутило!

Тим часом кінь казковий ніс на собі Христіну та Миколку. Він — спереду, його ззаду обняла Христіна. Вона зажмурила очі — страшно. Миколка задумався і збайдужіло спостерігав за видом, що розгортався внизу. А внизу — ліс, що йому кінця краю немає. Лиш подекуди галявини, закинуті хутори і річка, яка в'ється, виблискуючи на сонці, немов хоче вирватись з тенет лісу на волю...

І задумався Миколка: ось звільнять вони пана Адама з полону. Повернуться до маєтку, але чи захоче пан Адам віддати свою доньку за простого бурсаку... Тоді з'явилася у нього думка прикра: повернути коня в чужі краї і зажити десь там разом з Христиною простим щасливим життям. Як тільки ці думки з'явилися, кінь почав стишувати крок, наче під важким тягарем і різко знижуватися. Тоді відігнав від себе ці думки Миколка і сказав: «Це моя дорога, я нею повинен іти до кінця». Кінь пришвидшив літ і невдовзі опустився на землю біля табору песиголовців.

Миколка зіскочив з коня і подав Христині руку. Та легко сплигнула на землю. Навкруги них — моторошна картина: чорні повалені дерева, великі кістяки тварин. Миколка зняв з плеча лук, дістав з сагайдака стрілу, заклав її. Сторожко оглянувся. Взяла лук і Христина, приготувалася стріляти.

— Далі я піду сама, — вирішила.

— Ні, підемо разом. Одну я вас, панночко, не відпущу!

— Гарзд, але йди позаду!

Вони крадькома один за одним зайшли до лісу і попрямували на звуки, що долинали з табору песиголовців, — чи то стогін людський, чи то тихе підвивання собаче. Так нечутно підібрались до табору. На великій галявині стоять три дерев'яні, грубо збиті клітки. У кожній — десяток полонених. Поміж них Христина помітила і свого батька. У неї радісно спалахнули очі. Проте дістатися до них не просто — поміж клітками ходять якісь потворні створіння — величезні вовки з високими кабанячими загривками і червоними очима. Аж тут несподівано у нею за спиною голос:

— *Зьнову ти, сапка?*

Христина озирнулась, це той самий халамидник, що перекинувся на Шмальца.

— А се, — продовжив «Шмальц», показуючи на створіння, котрі охороняли клітки з бранцями, — наса охолона, наса столоза. Вовкуласьки. Ти, сапка, плийсла всясно. Залаз вони зь тобою лозбелусся, со ти за така сапка сядівна... Гик!

Та у спину «Шмальцю» влучила стріла, і він розсипався на порох. На землі заметушився облізлий пацюк.

Пацюк винувато подивився блискучими очищами на Христину, понюхав повітря і щодуху дременув у кущі. Підбіг Миколка.

— Дякую, Миколко, — промовила Христина, — я щось розгубилася, перед цим «гером Шмальцем». Мабуть, треба зняти шапку. Вони бачать тільки її. Я зрозуміла чому, — матінка зашила у шапці кілька золотих дукачів...— і віддала шапку Миколці.

— А тепер, — продовжила, — треба покласти і охоронців-вовкулаків. Ти швидко навчився стріляти. То як — влучиш?

— А чом би й ні? Час з цим усім покінчити.

Вони вийшли з лісу просто в табір.

Вовкулаки, котрі щойно ходили колами довкола кліток, здивовано зупинились і побачили одного Миколку, котрий вийшов і прицілився в них із лука. Вони переглянулись і з гарчанням кинулися на нього. Аж тут — у них влучає дві стріли, і обоє розчиняються у повітрі чорними хмарками. Замість них на землі залишилися кумедні цуцики, які закрутили хвостами і миролюбно побігли до Миколки з Христиною.

Коли песики грайливо підбігли до них, Христина заперечливо хитнула головою і сказала:

— Навіть чути не хочу, щоб їх узяти собі!

— Від однієї думки моторошно, щоб таке жило десь біля тебе... — погодився Миколка.

І вони помчали до кліток.

В'язні у клітках — геть безсилі. Їхні руки скуто ланцюгами. Батько тільки втомлено підвів очі на Христину та її супутника і так само втомлено опустил. Миколка відчинив клітку і витяг дрючка, що запирав двері. Христина увійшла туди і почала знімати кайдани в'язням. Під її руками від одного дотику, замки відчинялися. Як тільки з полонених спадали пута, вони повертались до тям.

Пан Адам, наче прокинувся, здивовано глянув на доньку і запитав:

— Доню, ти як тут опинилася? Як тобі це вдалося? Чому ти в хлопській одежі?! Нам потрібно утікати, зараз прийдуть кляті песиголовці...

— Тільки один залишився. Інших винищили.

— Які герої їх здолали? — здивувався Довбня, важко струшуючи з себе залишки втоми, якою його приспали песиголовці. — Навіть ми з паном Перцем не змогли...

Христина кивнула на Миколку і повідомила:

— Ось наш герой, а як пощастить, то і мій наречений...

Миколка поштиво вклонився.

Пан Адам по-діловому оглянув Миколку і поцікавився:

— Шляхтич?

— Ні, — відповіла за нього Христина, — але хіба для тебе це має значення? Він усіх нас врятував...

— Побачимо-побачимо, що він за герой, — підкручуючи вуса, вирішив пан Адам. — А тепер нам слід утікати звідсіля!

— Ні, — не погодилась Христина. — Потрібно вилити зілля песиголовців і звільнити решту бранців, ось-ось повернеться Чорний Ватажок. — Передала батькові лук та сагайдак зі стрілами: — Ці стріли убивають песиголовців.

І побігла до інших кліток. Миколка ніяково став перед паном Адамом. Перець та Довбня разом з іншими вояками скептично поглянули на нього.

— А чи не пройдисвіт ти, хлопче? — запитав дещо зверхньо Довбня. — Ми — загартовані в боях вояки і не змогли здолати нечистої сили, а ти... герой?

— А справді, може, ти з песиголовцями заразом і задуриш усім голови? — зробив припущення Перець. — Не віряться, що таке шмаркате хлопча подолало армію ворогів нечестивих.

— Я ж не сам... — знікковів Миколка.

— Щось мало віряться мені у цю історію... — правив своєї Довбня. — Треба хлопця перевірити.

Несподівано на нього налітіла повітруля, скуйовдила волосся, вуса і Довбня зробився кумедним, схожим на велику товсту кульбабу. Повітруля злетіла догори, щоби знайти собі іншу жертву, та Миколка різко вклав стрілу в тятиву, натягнув її і випустив. Тонко дзенькнула тятива — і повітруля зникла в хмарці диму. З цієї хмарки вилетіла ворона, і, жалісно каркнувши, відлетіла геть.

— То що, пане Довбня, — перевірили? — знизав плечима Перець. — Бачу, хлопець — справжній лицар...

Та Миколка не гаяв часу. Якщо з'явилась повітруля, тож і Ан'їур не забариться.

— Вони повертаються! — гукнув до Христини. — Хутчіш шукайте зілля!

Христина саме звільняла останніх бранців. Одна з них — точна копія Параски. Схоже, сестра. Прийшовши до тями, Варвара, одразу ж почала лаятись:

— Та щоб тих песиголовців покрутило! Та щоб їм ні дня ні ночі не побачити! Та щоб їх в пеклі на сковорідках бісенята смажили! Та щоб їх Святий Ілля побив громовицею — усіх до одного.

А Христина запитала в людей:

— А де тут двоголові стережуть зілля?

Їй показали рукою на печеру. Христина кинулась туди.

Всередині чорної печери двоє двоголових песиголовців стояли на сторожі біля глечика і люто кривили морди. Вони не бачили Христину. Та, зачаївши подих, пройшла повз них, вхопила глечик і прудко вибігла з ним на вулицю! Песиголовці, на мить розгубившись, кинулись за нею. Миколка побачив, що Христина втікає від церберів, наладував лука... Пан Адам з іншого боку побачив, як у табір влітає на змиленому коні Ан'їур, теж заклав стрілу... Христина з розгону добігла до болітця, що посеред табору, і жбурнула в нього горщик!

Зграя ворон, що непоміченими сиділи на деревах, рвучко злетіла у небо. Чорний Ватажок різко зупинив коня. Цербери, наче не вірили власним очам, що таке сталось, теж різко спинились і не знали, чи кидатись за горщиком, чи ні...

Миколка цим скористався і двома влучними пострілами скопив їх.

Помітивши це, Ан'їур істерично заволав:

— *Рабі! Те хунту ме нансаді! Те хунту нгабра я самі! Ніт упака бос са водед й'ирнеш! Ніт! Упака! Бос!*

— Чомусь мені здається, ти нині надто говіркий — сказав на те пан Адам. — Ще б зрозуміти, що ти там гавкаєш... — і пустив у нього стрілу.

Чорний Ватажок розвіявся хмаркою диму. Замість нього на землі залишилось потішне цуценятко. Його на руки підхопив Довбня.

— Будеш тепер мені служити... — сказав і погладив по голівці. — Вірно і довго.

Цуценятко у відповідь зло загарчало.

— Нічого, погарчиш, та й звикнеш. Добром навіть такого, як ти, можна приручити...

Миколка радісно підбіг до Христини і обійняв її. Вона ніжно пригорнулася до нього. Так і завмерли вони посеред табору під зацікавленими поглядами звільнених бранців.

Пан Адам зворушено витер сльозу, що набігла, і сказав:

— Ану, вояцтво моє славне, розчистіть тут галявину і тягніть із запасів поганських мед! Вип'ємо за наших героїв Христину і Миколку! Вони порятували нас, не дали зжерти песиголовцям!

Ті кинулися виконувати. Викотили бочки з медом. Поставили кошики з цукерками, горіхами та медяниками.

На що Перець сказав Довбні:

— Ні, цього їсти не буду, загодували клятті песиголовці — щодня тільки солодощі...

— Я теж, пане Перцю, — заявив Довбня, заховавши цуценя за пазуху. — Загодували клятті, що штані на череві не сходяться.

Його під бік штовхнула Парасчина сестра, Довбня аж підплигнув на місці, і заявила:

— А я буду їсти, день і ніч би ласувала!

Довбня глянув на неї масними очками. Узяв кошика з медяниками і подав молодичці.

— Пригощайтесь, пані... — промовив залицяльно.

Та взяла у кожную руку по медянику і з розгону розцілювала Довбню. Народ, що зібрався на галявинці, весело розсміявся.

Та тут із лісу, ламаючи гілля, вийшла Параска. Вона тягнула за собою на мотузці гармату. За нею плівся Іван з важким мішком за спиною.

— Ти ба... — обурився захекано Іван. — Без нас гуляють! А ми ж воювали, голови трохи не поклали!

Пан Адам жестом запросив Івана до трапези:

— То прошу до нас, воячку, меду вистачить на всіх!

Параска, побачивши сестру, кинулась до неї, не кидаючи гармату:

— Сестротько!.. Та що ж це ти піддалася нелюдам, як це ти могла?!

Варвара, здивовано розкривши рота, запитала:

— А гармата тобі навіщо, сестро?

— Та ж визволяти всіх іду! — Та до Миколки з Христиною загукала: — Щось ви забарилися! Ми думали, що зараз як влупимо по нечестивцям талярами...

А ті собі стояли, обійнявшись, мов голубки, біля пана Адама і сміялись з Параски та Івана...

Ось і казці кінець, а хто слухав — молодець... — закінчив Мельник свою розповідь. — Скоро світатиме, хлоп'ята, треба трохи й поспати...

Хлопці, зачаровані казкою, перевели подих.

— А весілля? Як же без весілля? — раптом пригадав Сергійко.

— А й правда, весілля відгуляли славно. Сам гетьман приїхав на весілля, а це вже було після війни з москалями. На тій війні Миколка відзначився, добре воював, за це його зробили шляхтичем. Гуляли вони весілля не один день. А потім зажили з Христиною довго і щасливо.

— А золото? — поцікавився Андрійко. — Вони знайшли золото песиголовців?

— Як же без золота! Утім, Христина з Миколкою відмовилися його брати. Нечисте воно. Шляхтичі, котрі спокусилися на те золото, щастя не здобули. Хто потрапив у полон, хто голову поклав, інші перекинулися до ворогів і там згинули. Таке золото не приносить щастя...

— А що Параска з Іваном? — один наперед одного допитувались хлопці.

— О-о-о-о! У них народилися діти. Справжні вояки. Коли настала козаччина, усі вони пішли на Січ і довго та славно воювали з ворогами України.

Андрійко на те сказав, перекривлюючи Івана:

— Ти ба...

Хлопці зареготали і продовжили допитуватись:

— А Парасчина сестра?

— А вона собі вподобала пана Довбню, і тому вже нікуди було подітись! Оженився на ній, старий гультіпака!

— А той песик, якого він узяв, той, що був Чорним Ватажком? Він більше не обертався песиголовцем?

— Потім його Миколка собі забрав, — кивнув Мельник у бік коней, які паслися. — Славним собакою став, досі за кіньми доглядає...

Хлопці зачудовано перевели погляди на пасовисько, де лежав між кіньми величезний чорний пес. На що, немов підтверджуючи правду слів Мельника, відгукнувся фирканням вороний коник. Хлопці на те тільки розсміялись, мовляв, Мельник жартує.

— Ось така історія... Гарзд, хлопці, годі, час спати, бо завтра вас не добудишся. А день — довгий. Треба батькам допомагати, а то будуть мене сварити, що я вам байки всю ніч розповідав.

Хлопці неохоче встали та й побрели до возів, де спали їхні батьки.

З млина, розбуджена дзвінким дитячим сміхом, вийшла дружина Мельника, з прохолоди кутаючись у хустину. Сіла поруч з чоловіком біля вогню.

— Оце хлопцям історію одну розповідав... — сказав їй Мельник.

— Ой, Миколко, здогадуюсь яку. Про песиголовців?

— Про них, проклятущих...

— Я теж пригадувала ті роки... Давно це було...

— А може, пані Христина бажають розвіятися? Повеселитися? — враз дістав з кишені пищик. — Скучив я за Буркотуном, нехай щось нам збреше спросоння.

І весело засвистав у пищик. З'явився Буркотун. Він був закутаний у плед, у нічному очіпку, заспаний. З-під лоба невдоволено глянув на Мельника.

— Чого тобі, Миколко? Знову поговорити? — позіхнув, озирнувся, очі у нього здивовано округлились, і він обурено дорікнув Миколці:

— Я паж самої Лісової Князівни! А ти мене перед пані Христиною та людьми, котрі оце читають, таким нечупарою виставляєш!

Кінець, а хто цю казку прочитав, той справжній молодець!

Примітки

1

Кляті дітлахи! Слов'янські свині!

2

Я є командир пан Смалець.

3

Це дуже добре, ти мені подобаєшся, хлопче!

4

Це є справжній Геркулес!

5

Порядок!

6

Мої любі вояки.